Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай - газетэ

1995 АПРЕЛЬ 5
Хабарай нүүл сагаан луу нарын 5
СРЕДА
Гарагай 4
№ 62 (19156)
Газетын сэн Хэлсээтэ сэн.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

Республикын хэмжээнэй хэдэн зүблөөн энэ долоон хоногто үнгэргэгдэхөөр хараалагдана.

Хабарай тарилгын хүдэлмэри ябуулха талаар ажахынуудай хүтэлбэрилэргшэдэй, мэргэжэлтэдэй хабаадалгатай республикын агрономуудай зүблөөн апрелиин 4-дэ болобо.

Аймагуудай хотонуудай ажалай ба ажалаар хангалгын түбүүдэй мэргэжэл шэлэлгын ба мэргэжэлдэ һургалгын талаар таһагуудай начальнигуудай хоёр үдэрэй республиканска семинар апрелиин 4—5-да болохо. Республикын Президентын ба Правительствын аппарадай газар нютагууд болон үндэһэ яһатанай хоорондохи политика бэелүүлхэ хүдэлмэриин комитет, Ажалай ба ажалаар хангалгын министерство энэ семинар эмхидхэхэ.

Гэр байрын-коммунальна ажахын талаар комитет захил хэгшэдэй албанай хүдэлмэриин республикын семинар-зүблөөн апрелиин 6-да үнгэргэхэ. Хото хүдөөгэй захиргаануудай гулваанарай орлогшонор, гэр байрын-коммунальна ажахын захил хэгшэдэй албапуудай хүтэлбэрилэгшэд тэрэнэй хүдэлмэридэ хабаадаха.

Республикын аймагуудай гүрэнэй ахамад санитарна врачнуудай зүблөөн апрелиин 6—7-до болохо. Нёдондо жэл тэдэнэй хэһэн ажал ябуулгын дүнгүүд согсологдохо, энэ жэлэй зорилгонууд хараалагдаха.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо М. А. Спасов хэдэн зүблөө үнгэргэхэ юм. Эдэ зүблөөнүүд дээрэ тепличнэ комбинат тухай, хүдөөгэй барилгын эмхинүүд тухай асуудалнууд хаража үзэгдэхэ. Хонин ажалай талаар үүлтэртэ ажахынуудай болон «Улаан-Удын нарин сэмбын мануфактура» гэжэ акционернэ бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшэдэй хабаадалгатай зүблөөн дээрэ нооһо худалдаха асуудал зүбшэн хэлсэгдэхэ. Хүдөө ажахын продукци худалдажа абалгын үнэ сэнгүүдэрэ зүбшэлэлгын комисси долоон хоногой туршада хүдэлхэ байна.

Республика дотор мүнгэн һангай-промышленна бүлэгүудые байгуулха материалнуудые бэлдэхэ хүдэлмэри Экономикын министерствэдэ үргэлжэлүүлэгдэхэ.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **Л. Ч. Нимаевагай** хүтэлбэрилдэг министерствэнүүд энэ долоон хоногто ажал хэрэгүүдэрэ элбэг байха. Апрелиин 3—5-да Эрдэм һуралсалай министерство болон Залуушуулай хэрэгүүдэй талаар гүрэнэй комитет дээдэ һургуулинуудай оюутадай хоорондо элдэб предмедүүдээр олимпиада үнгэргэхэ. Рай(гор)ОНО-нуудай даагшанарай нүүдэл семинар апрелиин 6-да Северобайкальск хотодо үнгэргэдэхэ. Республикын Соёлой министерство Советскэ Союзай Герой Г. Москалёвой зохёол бүтээлнүүдэй выставкэ эмхидхэхэ. Республикын Элүүрые хамгаалгын министерствын ба Госсанэпиднадзорой түбэй хамтын үргэдхэгдэмэл коллеги долоон хоногто хүдэлхэ юм. Нёдондо хэгдэһэн хүдэлмэри шэнжэлэгдэхэ, мүнөө жэлдэ шинджэгдэхэ ёһотой бүлэг асуудалнууд тодорхойлогдохо байна.

Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **Л. П. Табалаевай** хүтэлбэрилдэг министерствэнүүдэ дары шинджэгдэхэ ёһотой асуудалнууд хаража үзэгдэхэ. Апрелиин 3-да 2-дохи ТЭЦ-эй барилга тушаа штабай заседани апрелиин 3-да болохоор, Түгнын шулуун нүүрһэнэй уурхайн барилгын штаб апрелиин 6-да гэр байрын талаар Улаан-Удэ хотын штабай заседани апрелиин 7-до үнгэргэдэхөөр түсэблэгдэнэ.

Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **Н. А. Астапенко** апрелиин 7-дэ хоёрдохи кварталда предприятинуудые үмсэлхэ талаар варлагдаха зүблөөе хүтэлхэ. Монополидо харша политика бэелүүлдэг управлени хэдэн шалгалта үнгэргэхэ юм. Тусхайлбал, худалдаа наймаанай инспекцитэй хамта мебелийн шанарые, ниитын эдеэ хоолой предприятинуудэй хүдэлмэриие шалгахаар хараалагдана.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо М. А. Спасов, «Бурятнефтепродукты» гэжэ акционернэ бүлгэмэй генеральна директорэй орлогшо Т. П. Прохорова гэгшэл республикын олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй журналистнуудтай уулзаба.

Хабарай тарилга, мүн ажахынуудай энэ шухала кампанида хэр бэлэн болоһон тухай асуудалнуудаар тус уулзалга үнгэргэгдөө. Хүдөөгэй элдэб түхэлэй олон тоото предприятинуудай али нэгэнэйнь үлүү байһан тухай хэлэхэнь бэрхэтэй. Бүхы ажахынуудай орёо байдалда ороод байһан тухай М. А. Спасов тобшо тэдыгээр хөөрэбэ.

Нимэ байдалда хүдөөгэй ажахын һалбаринуудые зандань үлөөхэ, малайнгаа тоо үсөөрүүлхэгүйе, хабарай тарилга бараг һайнаар үнгэргэхые ороддохо шухала гэжэ М. А. Спасов тоолоно. Хүдөө ажахые дэмжэхэ тухай тогтоол, шинджэбэринүүдэй Правительствада абтаашье һаань, бодото туһаламжа үзүүлэгдэнэгүй. Хүдөө ажахынхидые энээндэ этигэхэеэ болинтонхой.

«1995 оной социально-экономическа багсаамжалгануд соо хүдөө ажахын үйлэдбэриин хэмжээн дээшэлхэ гэжэ хэлэгдэнэ. Энэ ямар үндэһэтэй б?»—гэһэн асуудалда М. А. Спасов нимэ харюу үгэбэ:

— Манай республикада гурилаар, мяхаар, хүдөө ажахын бусад продукцыяр өөһэдыгөө гүйсэд хангаха арга боломжо, таарамжатай эрхэ байдал бии. Теэд гүрэн соо болоҗо байһан хубилалтануудай үедэ эдэ арга боломжонуудаа хэрэглэхэ аргагүй байнабди. Гүрэнэй зүгһөө дэмжэлгэ, туһаламжа хэрэгтэй. Тиибэшье ажалаа зүб мүрөөр шэглүүлжэ, үйлэдбэриингээ хэмжээ бага баагаар дээшэлүүлхэ шухала.

Хабарай тарилгада хэрэгтэй үрэһэн, тулишэ-тоһодолгын материалнууд аймаг бүхэндэ дуталдана. Хабарай тарилгые, саг соонь үнгэргэхын тула 72 миллиард түхэриг хэрэгтэй. 37 миллион түхэригынь тулишэ-тоһодолгын зүйлнүүдтэ гаргашалагдаха. Тиихэдэ ороохото, тэжээлэй, мүн бусад үүгамалнуудай 13 мянган тонно үрэһэ худалдан абаха хэрэгтэй. Ажахы үрһаламжа абаһанаа бүсаанаан 4 миллиард түхэриг мүнгэн мүнөөдөө сугланхай юм ха.

Хабарай тарилгын үедэ тулишэ-тоһодолгын материалнуудаар ажахынуудые хангаха талаар шидхэхэ асуудалнууд баһал бич. «Бурятнефтепродукты» бүлгэм энэ харюусалгатай хаһада хабаатай хэмжээнүүдые абаһа гэжэ Т. П. Прохорова тэмдэглээ. Бүлгэмэй баазануудта хүсэд хүрэхэ бензин, солярка гэхэ мэтэ асарагдаа. Зүгөөр элэ зүйлнүүдые хэрэглэнэй түлөө түлбэри аагаад хэгдэхэб гэһэн асуудал бүлгэмэйхидэй һанааень зобооно.

Хүдөө ажахы түс бүлгэмдэ үнгэрэгшэ жэлһэ 2,5 миллиард мүнгэ үритэй юм. Тулишын материалнууд хэдэн һара зээлеэр үгтөө. Теэд хүдөө ажахые түлишөөр хангаха гэжэ байгуулагдаһан хадаа хангалга таһалдуулха аргагүйбди гэжэ бүлгэмэй түлөөлэгшэ тэмдэглэбэ. Хүдөө ажахынхидай орондо бүлгэм урьһаламжа абаха баатай болоно. Оорын эрьесын мүнгэн зөөри үгы һэн тула, мүнөө бүлгэм ехэ шахардуу байдалда оронхой. Урда жэлнүүдэйхидэл мяха, нооһон гэхэ мэтээр, түлишын түлөө түлбэри абаха арга хэрэглэгдэһэн юм. Товарна урьһаламжа тухай асуудал үшөө шидхэгдээгүй байнаар.

Мүнөө жэлэй хабарай тарилгын үедэ түрүүлэн түлэхэ түлбэригүйгөөр түлишэ-тоһодолгын материалнуудые худалдаха гэжэ хараалагдаба. Ажахынуудтай хэлсээнүүд баталагдаа. Мүнгэтэйл һаа, аба гэмээр. Теэд, наада захань, автозаправочна станциинуудышье тэдхэхын тула бүлгэмдэ мүнгэн хэрэгтэй бшуу.

Нигээд байхадаа, хабарай тарилгын ямараар мүнөө жэл үнгэрхэ тухай хэлэхэнь бэрхэтэй байна.

Т. ЦЫРЕНОВА.

Буряад Республикын Арадай Хуралда

ХЯАГТЫНХИДАЙ ДҮЙ ДҮРШЭЛ ОБЁОРОГДОХО ГҮ?

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семёнов, Арадай Хуралай депутадууд Л. Г. Нечаев, Н. Ц. Санжижапов гэгшэд Хяагтын аймагай һунгагшадтай уулзаба. Тэдэнэр Арадай Хуралай мүнөө ябуулдаг хүдэлмэри, эмхэзэтэ сессидэ бэлэдхэл, республикын гүрэнэй засагай хоёр һалаа болохо хуули гаргалгын ба гүнсэдхэлгын засагуудай харилсаан, мүн бусадшье асуудалнууд тухай мэдээсээ.

Һунгагшадай зүгһөө эгээл олон асуудалнууд худалдаа наймаанай талаар хангалга тухай табигдаа. Ушарынь гэбэл, урдань байһан худалдаа наймаанай байгууламжын хараһаар байтар бутаржа байхада, засагай зүгһөө ямаршье хэмжээнүүд абтанагүй гэжэ шүүмжэлэгдээ.

Худэри-Сомондо болоһон уулзалга дээрэ М. И. Семёнов худалдаа наймаанай һандаржа байһаниие сүм мэдэрһэн байна. Гэбэшье, засагай зургаануудай, тэрэ тоодо, Арадай Хуралай зүгһөө байдалые заһаха талаар хэмжээнүүдэй абтадаггүйе зүбшөөбэгүй. Жэшээнь, һаяшаг «Буряад ороной хүн зоние худалдаа наймаанай талаар хангалга» гэһэн темээр парламентын үмэнэхи тоосоо шагналга урид һайса бэлдэжэ үнгэргөөбди. Худалдаа наймаанда хабаатай министерствэнүүд, албан зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэдһээ гадна районой шатын худэлмэрилэгшэд, худалдан абагшад уригдаһан байгаа. Хори гаран хүн үгэ хэлээд, эгээл һонирхолтой дурадхалнуудынь согсологдожо, республикын Правительствада дамжуулдаа. Саг үргэлжын хиналта табяад, тэдэниие бэелүүлжэ шадабал, худалдаа наймаанай гомдолгүйгөөр хүдэлжэ захалхань сохом гэжэ М. И. Семёнов баталба.

Шарагол һууринда депутадууд тон түрүүн «Ветеран» магазинда ошоһон байгаа. Бүри тодоор хэлэбэл, тэрэ магазинһаа гадна нэгэл байра соо эд хэрэглэгшэдэй кооперацийн болоод, хубиин — гурбан нимэ магазин нэгэ доро оршоно. Тэдээн соо «Ветеран» магазинай наймаан эгээл гүйсэтэй. Һүүлшын хахад һара соо эд бараанайнь эрьесэ 7 миллион үлүүтэй болоо. Эндэ архи худалдадаггүй гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Эд бараанийнь Хяагтадахи гол магазинһаа эльгээгдэдэг. Захилнууд олонхидоо дүүргэгдэдэг гэжэ наймаалагшань мэдээсээ.

Харин тинхэдэнь суг оршодог эд хэрэглэгшэдэй кооперацийн магазинда урда үдэрынь оройдоол 100 манганай юумэн наймаалагдаһан байба. Тагууд дээрэнь хэдэхэн баанха консервэ, бутархай, жэжэ энэ-тэрэ юумэн гээд лэ дүүрээ. Наймаалагшань салингаа январь һараһаа абаагүй.

Хубиин магазинай наймаан кооперацийнхиһаа хоёр дахин үлүү, гэбэшье «Ветеран» магазинһаа һураггүй доошоо. Эзэдынь бүхы зөөри, малаа магазиндаа «һомолбошье», ашаг олзо абаха, үгынь һайн мэдэгдэнэгүй. Тиигээдшье нютагайхидынь тэдэниие олзодо шуваа гэжэ буруушаадаг юм ха.

Мүнөөнэй сагта худэлмэреэ хубилагажа шададаггүй Буркоопсоюзай хүтэлбэрилэгшэдые, тон түрүүн түрүүлэгшэ Л. А. Бляхерые һэлгэхэ хэрэгтэй гэжэ Тамир һууринда «Родина» колхозой түрүүлэгшэ Л. В. Протасов эрид мэдүүлээ. Республикын Правительство 25 миллиард түхэриг тус эмхидэ үгэхэ гэжэ дэмы шиидээ. Энэ мүнгээ удалдаа наймаанай гол хэрэгсэл тоногуудые шэнэдхэлгэдэ шэглүүлхэгүй, миил урданайхидаал салин болгожо һалгаха гэжэ колхозой түрүүлэгшэ тоолоно.

Үнэхөөрөөшье, дээрэ дурсагдаһан парламентын үмэнэхи тоосоо шагналгын үедэ мүн лэ адлирхуу тобшолнууд хэгдээ һэн. Һүүлшын хэдэн жэлдэ республикын хамтын эд бараанай эрьесын хэмжээн соо эд хэрэглэгшэдэй хамжаанай хуби 30-һаа 8 процент хүрэтэр унаа. Ажахын тоосоогоор худэлдэг предприятинуудай 92 процентнь нёдондо жэлдэ гарзатаа.

Гансашье Буркоопсоюзай хүтэлбэрилэгшэдые иимэ байдалай түлөө гэмнэхэнь буруу гэжэ Тамирта үгэ хэлэхэдээ, М. И. Семёнов тэмдэглээ. Хубилалтын туйлгдаагүй байһанай эхин — Москвааһаа. Эд хэрэглэгшэдэй кооперацийн ниитын байха зэргэтэй аад, һүүлшын хэдэн арбаад жэлнүүдтэ гүрэнэй байгуулалтатай бүхоор нийлэшэһэн байна. Тиимэһээ доороһоонь хубилгажа эхилээгүй һаа, байдал заһархашьегүй.

Харин кооперацийе ялгаад хубилгаха тухай тодорхой ойлгосо зондо үгы байна. Олонхид эд хэрэглэгшын пайн эзэдшье байһанаа мартанхай. Нимэ эрхэ байдалда кооперацийн зөөриие үрилгэ, үбэршэлэлгэ тухай республикын засагта бэшэг бэшэхэнь дэмы. Гансал сүүд зүб, бурууень, харюусалгада хабаадуулха, болихыень шиидхэхэ аргатай гэһэн тайлбари депутадууд үгөө.

Уулзалгануудай эсэстэ районой захиргаанда зүблөөн боложо, бүхы тушаалтад, мэргэжэлтэд худөөгэй худалдаа наймаае дорохоо эхилжэ хубилгаха гэһэн тобшолол нэгэн һаналтайгаар хээ. «Ветеран» магазинуудые олошоруулха, үүсхэлтэй шадамар хүнүүдые али болохоор дэмжэхэ гэхэшэлэн һанамжалагдаба.

«Ветеран» магазинуудай урдань тус тустаа амяараа худэлдэг байһанинь нэгэ жэлэй саана районой ветерануудай советэй гуйлтаар районой захиргаан бултыень нэгэдхээ һэн гэжэ һая болотор районой захиргаанай гулваа байһан депутат А. Г. Нечаев хөөрөө. Нэгэдэмэл «Ветеран» магазинуудай тусгаар шэглүүлэгдэһэн жаса байгуулагдаад, районой захиргаан мүнгэ зөөриин, гэр байра худалдажа абалгын талаар туһаламжа үзүүлээ, шэнэ ГАЗ-53 машина үгөө, хүнгэлэлтэтэй налог тогтоолгохыень баадхаа. Гэбэшье «Ветеранай» гол хүсэниинь шадамар бэрхэ худэлмэрилэгшэд болоно.

В. БАДМАЕВ.

Россин Федерацийн Президент Б. Н .Ельциндэ Россин Федерацийн Федеральна Суглаанай Федерацийн Советэй хандаһан Хандалга

ХҮНДЭТЭ БОРИС НИКОЛАЕВИЧ!

Федеральна Суглаанда эльгээһэн «Россин гүрэниие бэхижүүлхэ тухай Дотоодын болон гадаадын политикын гол шэглэлнүүд» гэһэн Бэшэг соогоо Та экономикын аграрна секторые эрид дэмжэжэ байһан тухайгаа мэдүүлнэт. Теэд 1994 оной хабарай тарилгын урда тээхидэл адли, Танай Бэшэгэй хүдөө нютагуудай шиидхэгдэхэ асуудалнуудта хабаатай дүримүүдтэ Россин Федерацийн Правительство анхарнагүй гэжэ бодото байдал харуулна.

Россин Федерацийн Совет (Россин Федерацийн субъектнүүдые түлөөлэн депутадуудтай) Россин Федерацийн Конституциие лаб сахин бэелүүлэгшэ, хангагша байһан Танда хандажа, Танай Бэшэгэй экономикын аграрна сектортэ хабаатай дүримүүдые бодотоор бэелүүлхэ талаар Россин Федерацийн Правительствын ажал ябуулгада түргөөр анхархыетнай, Россин Федерацийн Федеральна Суглаанай Федерацийн Советэй 1995 оной февралиин 9-дэ абаһан «1995 ондо Россин Федерацида хабарай тарилгын хүдэлмэридэ бэлэдхэл болон тэрэниие үнгэргэхэ хойшолуулашагүй хэмжээнүүд тухай» (№ 356—ІСФ), 1995 оной мартын 1-дэ абаһан «1995 ондо Россин Федерацида хабарай тарилгын хүдэлмэридэ бэлэдхэл болон тэрэниие үнгэргэхэ талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүд тухай» (№ 356—ІСФ), 1995 оной мартын 1-дэ абаһан «1995 ондо Россин Федерацида хабарай тарилгын хүдэлмэридэ бэлэдхэл болон тэрэниие үнгэргэхэ талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүд тухай» гэһэн Россин Федерацийн Федеральна Суглаанай Федерацийн Советэй тогтоолой хэрэгжүүлгэдэжэ байһан тухай» тогтоолнуудые бэелүүлхэ гэжэ Правительствада дурадхахьетнай гуйна.

1995 оной майн эсэстэ Танай анхарал, харуулһан дорё Россин Федерацида аграрна реформо бэелүүлгын түрүүшын шатын дүнгүүдээр экономическа зүблөө үнгэргэжэ, тэрээндэ Россин Федерацийн Правительствын түлөөлэгшэдые, Федерацийн Советэй болон Гүрэнэй Дүүмын депутадуудые, Россин Федерацийн субъектнүүдэй, федеральна министерствэнүүд болон албан зургаануудай түлөөлэгшэдые, түрүү эрдэмтэд болон мэргэжэлтэдые, бүхы эд зөөри үйлэдбэрилэгшэдые уриит.

Россин Федерацийн Федеральна Суглаанай Федерацийн Совет.

Москва.
1995 оной мартын 1.
№ 330—І СФ.

Президентдэ эльгээһэн бэшэг

Буряад Республикаһаа 1994 ондо татагдажа, Аласдурнада хилын харуулда алба хэжэ байһан 65 сэрэгшэд улигаа айхабтар харюусалгатайгаар, нарин нягтаар дүүргэжэ байна. Тэдэнэй нэгэнинишье бэеын тамирай байдалһаа болоҗо, сэрэгэй албанһаа табигдаагүй. Энэ хадаа сэрэгэй албанда алишье талаһаа эрхим бэлэдхэлтэй хүбүүдые республикын военкомадуудай татадаг байһаниие гэршэлэн харуулна гэжэ контр-адмирал Н. Дуганов Находкоһоо бэшэнэ.

Буряад Республикын Президентдэ далайн хилын харуулшадай командирай эльгээһэн энэ бэшэг маргын эсэстэ хүрэжэ ерээ.

Танай республикаһаа эльгэгдэһэн сэрэгшэ бүхэн албанайнгаа үилга эрхимээр дүүргэжэ, гурим журамай талаар жэшээ харуулан, Эхэ оронойнгоо хилын харуулые улам бэхижүүлгэдэ нүлөөлнэ гэжэ 2338-дахи сэрэгэй частиин командир үргэлжэлүүлнэ.

Буряад Республикын Правительство болон Та залуушуулые сэрэгэй-патриотическа талаар хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ саашадаашье нимээр лэ анхаржа, дэмжэжэ байха бэзэт гэжэ найдажа байһанаа мэдүүлнэбди гэзд контр-адмирал Н. Дуганов бэшэгээ дүүргэнэ.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи нюурта. Дэлгүүрэй харилсаан: бодото байдал, хараа шэглэлнүүд. П. Болонев: «Гараа хабсараад һуухын аргагүй». Ажахынуудай тоосоото суглаанууд. С. Тюлюкин: «Ноедой һэлгэгдэхэдэ байдалынь хубилха гү?». Ц. Чойропов: «Университедэй эхи табиһан габьяатай». Н. Атанов: «Багшанарай суглаан».

3-дахи нюурта. «Майсан Алсыевай түрэһөөр 115 жэлэй ой гүйсэбэ»—тусхай хуудаһые. В. Гунгаров хэблэлдэ бэлдэбэ.

4-дэхи нюурта. Б-М. Жигжитов: «Баледэй үдэшэ». Д. Хубитуев: «Аялга хүгжэмынь арадай боложо тодорог!». Спорт. Шатарай һонинууд.

Малай үбэлжэлгэ—шанга шалгалта

АМЖАЛТЫЕНЬ ТЭМДЭГЛЭХЭЭР

Прибайкалиин район дотороо мал ажалай продукци үйлэдбэрилхэ ба худалдаха, адууһа малайнгаа шэгнүүр нэмээхэ талаар даб дээрэ амжалтатай худэлжэ байһан коллективүүдэй дундаһаа «Зырянское» гэжэ хамтын предприятиин Ангырай һүһаалиин фермын һаалишадые онсолон тэмдэглэхээр. Энэ коллектив һүүлэй арбаад жэлэй хугасаа соо һүһаалараа республикынгаа гүрбан мянгатанай клубай гэшүүн ходо байһан гээшэ.

Нимэ амжалта тэдэнэртэ миин хүрэжэ ерээ бэшэ юм. Эбтэй сетэйгээр, үгэ хүүрээ ойлгосожо худэлдэг коллективтэ мал ажалай продукци элбэгээр абтана, малай шэгнүүр ехээр нэмээгдэнэ бшуу.

Ангырай һүһаалиин фермын һаалишад үнгэрһэн жэлдэ үнеэд бүриһөө дунда зэргээр 2327 килограмм һүһаажа шадаһан, урзанда жэлэйхиһээ 32 килограммаар һүһаалияа дээшэлүүлһэн байна. Ажахын 21 һаадишанай найманиинь хоёр мянгатанай хилэ дабаһан болоно. Эдэнэрэй тоодо: В. А. Воротникова жэлэй турша соо үнеэн бүриһөө 2222 килограмм, Н. В. Энтальцева —2140, Р. П. Решетова — 2102, Т. Н. Чумакова — 2204, Т. Н. Элоян— 2000, А. В. Днепровская — 2000 килограмм һү һааһан байха юм.

Энэ фермын дүршэлтэй һаалишадай нэгэн Вера Ивановна Корнакова өөрынгөө даалгагдаһан бүлэг үнеэдэйнгээ тус бүриһөө 2740 килограмм һү һаажа амжаба. Фермэ дээрээ бүхэли үдэрөөрөө хүдэлхэдөө, ажалдаа үнэн зүрхэнһөө хандахадаа, нимэ үндэр үрэ дүн туйлажа шадана бшуу. 21 толгой үнеэдые харуулһалха гээшэ тиимэ бэлэн хэрэг бэшэ юм. Жэл бүхэндэ үнеэн бүриһөө 2500 килограммһаа доошо бэшэ һү һааха гээшэ амархан хэрэг бэшэ. Вера Ивановна ажалша бэрхэ эхэнэр. Хүндэ хүшэр байдалһаа гэдэргээ сухаридаггүй, зориһоноо заатагүй туйлажа шададаг һаалишан. Фермэһээ гадуур гэрэй ажал гэжэ байха даа. Эндэ-тэндээ үрдеэд лэ, амжалтатай худэлжэ ябана ха юм. Дүй дүршэлтэй болоһон хойноо фермэдэ малшанаар худэлхэеэ ерэһэн байна.

1993 он — тэрээндэ онсо жэл болоо һэн. Тиихэдэ нүхэр Корнакова үнеэн бүриһөө 3108 килограмм һү һааһан габьяатай.

Н. ХАРИТОНОВ.

Сагай хубилаашье һаа, ариг сэбэрые сахиха ёһотойбди

Буряад Республикын Правительство болон профсоюзуудай совет республикынгаа газар дээрэ субботник үнгэргэхэ тухай тогтоол абаба.

Заншалай ёһоор апрелиин 22-то үнгэргэгдэдэг субботнигой үедэ республикымнай хүн зон хото городуудай, һуурин тосхонуудай үйлсэ гудамжануудые, сэсэрлигүүдые сэбэрлэхэ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай фронтнууд дээрэ баатарай үхэлөөр унаһан сэрэгшэдэй хүшөөнүүдэй оршон тойронхиие арилгаха ёһотой.

Субботник үнгэргэхэ худэлмэрие залан хүтэлбэрилхэ худэлмэриин бүлэг энэ тогтоолоор эмхидхэгдэбэ. Профсоюзуудай залан хүтэлбэрилгын соведүүдэй түрүүлэгшэнэртэй хамта аймагуудай захиргаануудай гулваа байһан депутат А. Г. Нечаев хөөрөө. Нэгэдэмэл «Ветеран» магазинуудай тусгаар шэглүүлэгдэһэн жаса байгуулагдаад, районой захиргаан мүнгэ зөөриин, гэр байра худалдажа абалгын талаар туһаламжа үзүүлээ, шэнэ ГАЗ-53 машина үгөө, хүнгэлэлтэтэй налог тогтоолгохыень баадхаа. Гэбэшье «Ветеранай» гол хүсэниинь шадамар бэрхэ худэлмэрилэгшэд болоно.

В. БАДМАЕВ.

Дэлгүүрэй үнэ сэнгүүд

ДАХИНАА ДЭЭШЭЛБЭ

(ҮНГЭРҺЭН АМАРАЛТЫН ҮДЭРЭЙ БАЙДАЛААР)

Эдеэ хоолой зүйлнүүд	Сэнгүүд
Коопторгын зүгһөө худалдагдаһан:	
Үхэрэй килограмм мяхан	7500
Гахайн —«—	12500
Тахиагай гуялын мяхан	9500
Үмсэһоо орохоо:	
Үхэрэй килограмм мяхан	6000—9500
Гахайн —«—	12000—13500
Үхэрэй хэлэн (килограмм)	15000
Тахиагай килограмм мяхан (1 категориин)	8200—8800
—«— II категориин	7500—7800
Тахиагай 10 үндэгэн	4000—4200
Колбасагай зүйлнүүдһээ:	
«Обеденная» гэһэн I сортын шанагдаһан колбаса	11550
«Сибирская» гэһэн дээдэ шанарай дутуушагаар сонгоогдоһон колбаса	17600
«Саянская» гэһэн баһал нимэрхүү сортын колбаса	13750
Хониной мяхаар хэгдэһэн, дутуушагаар сонгоогдоһон колбаса	15840
Ветчина	24530
Гахайн дабһалагдаһан саала	16000
Эрхүүһээ болон аймагуудһаа асарагдаһан:	
«Одесская» гэһэн сортын дутуушагаар сонгоогдоһон колбаса	19000—19500
«Таллинская» гэһэн сортын баһал тиимэрхүү колбаса	18500
Һүнэй зүйлнүүдһээ:	
Эрхүүһээ асарагдаһан 200 граммай багсалагдаһан малай тоһон	5300
Хахад литрэй шэлтэй һүн	1800
Хахад литрэй шэлтэй тараг	1700
250 граммай багсалагдаһан зөөхэй	3760
250 граммай амһарталагдаһан ээзгэй	3300
хатаагдаһан килограмм һүн	17000
Огородой эдеэнһээ:	
хүнэг хартаабха	7000—9000
килограмм морхооб	4000—4500
—«— һонгино	1800—3000
—«— монсогор капуста	5000—6000
—«— улаан помидор	25000
—«— дабһалагдаһан үгэрсэ	9000
—«— шэнэ үгэрсэ	14000—16000
багса мангир	3000
зүгын тоһон (килограмм)	20000
эльһэн саахар —«—	3600
яблока —«—	5500—10000

Тайлбари: Үнгэрһэн амаралтын үдэр хотын погоон базаар дээрэ загаһанай зүйлнүүд оройдоошье худалдагдабагүй. Энэ үдэр тахиагай мяхан ехэл элбэгээр зондо дурадхагдаба. Гахайн мяхан, зүгын тоһоной, жэмэсэй, илангаяа яблокын сэн эрид ургаһан байна. Мяхан болон мяханай зүйлнүүд нидлээд элбэгээр асарагдаа.

Редакцийн социально-экономическа таһаг.

«Правда Бурятии» газетын редактор, республикын Верховно Советэй X—XI зарлалай депутат байһан

КАЗАНЦЕВ Игорь Владимировичай

наһа бараһан ушараар Буряад Республикын Президент, Арадай Хуралай Совет болон Правительство түрэлхидтэнь, дутынь хүнүүдтэ гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Дэлгүүрэй харилсаан: бодото байдал, хараа шэглэлнүүд

ГАРАА ХАБСАРААД ҺУУХЫН АРГАГҮЙ

Мүнөө үедэ республикымнай агропромышленна комплексдо үгаа хүшэр байдал тохёолдонхой. Үнгэрһэн жилдэ Россий болон Буряад Республикын Правительствонуудай зүгһөө мүнгэн һангай зарим тэды дэмжэлгын үзүүлэгдэбэшье, хүдөө ажахын үйлэдбэрийн уналгые тогтоожо бирагдаагүй.

Тус һалбаринда үнэ сэнгүүдэй, урьһаламжын, налогой, мүнгөөр һомололгын политика тад буруугаар ябуулагдана гэһэн баримтые хэншье арсахагүй байха. Энээнһээ уламжалан, һалбари мүнгэн һангаар айхабтар өхээр дуталдана, үйлэдбэрийн хэмжээн үдэрһөө үдэртэ доошолно.

Гэхэһээ гадна агропромышленна комплексын удаан болзорой хугжэлтэ тодорхойлмоор үйлэдбэрийн нөөсэнүүд хожорһоор, хороһоор. Хүдөө ажахые мүнгөөр һомололгын ханалтагүй болохо тума үйлэдбэрийн жасануд хуушарһаар. 1991 онойхитой сасуулбал, шэнэ тракторнуудаар хангалта 3,4, ашаанай автомобильнуудаар—4,5, ороохо таряа хуряадаг комбайнуудаар—3,9 дахин доошолоо.

Мүнөө үедэ техникэ худалдан абалгын ори ганса арга боломжо гэхэдэ, лизинг болоно. Инмэ аргаар нёндо оро оохо хуряадаг 66 комбайн тэжээлэй 20, элдэб тухэлэй 169 трактор абтаһан байна.

Мелиоративна худэлмэрнүүдэй хэмжээн урданайхинһаа хараа байса бага болоо. Газар тариалмнай үржэлөө алдаһаар. Үүлтэр һайжаруулха талаар биратай хэмжэнүүд, абтахаяа болёо. Малай байрануудай ветеринарно-санитарна байдал жилэй жилдэ муудана. 1994 ондо 30146 толгой эбэртэ бодо мал, 162759 хонин, 26.787 гахай. 4145 морин гарсалһан байна. Федеральна бюджедһээ мүнгэ зөөриин абтаагүй дээрэһээ һэргылэмжын хэмжээнүүд хангалтагүйгөөр бэелүүлэгдэнэ.

Гүрэнэй ветеринарна албанай хэхэ ажал угаа өхэ. Тэд материально-техническэ үндэһэ һууринь һалан һандарһаар. Мартагдаһан үбшэнүүд —гахайн тахал, боомо, бруцеллез, уушханай ханяадан бии болоо.

Гүрэнэй ветеринарна албанда мүнөө ямар зорилгонууд нэн түрүүн шиидхэгдэхэ ёһотойб гэбэл, тогтууритайгаар һомололгын үгы байһанһаа, шэнээр һүжэрһэн үбшэнүүдые һэргылхэ худэлмэрние түбһөө һомололго, тусхай транспортаар, дезинфекциин зүйлнүүдээр, опьһон хэрэгсэлнүүдээр хангалга, гүрэнэй ветеринарна албание үргэдхэлгэ болоно гэед онсолон тодорхойлолтой.

Мал ажалай һалбари орёо хүндэ байдалда оронхой. 1994 ондо урданданайхида орходоо мяха үйлэдбэрилгэ 12,6 мянган тонноор, үндэгэ —44,3 миллион штүүгээр, ноохон—0,7 мянган тоннооp багаар абтаа. Һу үйлэдбэрилгэ—21,5 мянган тонно багаар абтаа.

Илангала Захааминай, Хэжэнгын, Кабанскын, Прибайкалиин, Тарбагатайн, Баунтын, Хурамхаанай, Захааминай, Сэлэнгын, Түнхэнэй аймагуудта мяха үйлэдбэрилгэ 35-һаа 59 процентээр доошолуулагдаа.

Малай тоо толгой үсөөрүүлэгдэһээр. Гэхэһээ гадна, инмэ тоо, баримтануудые дурдамаар. 100 үнеэн бүриһөө 60 тугал, 100 эхэ хонинһоо 54 хурьган абтаа.

Республикадамнай ажаһуудаг хүн бүхэндэ хэды зэргын продукци нёндэдо дунда зэргээр хүртөөб гэбэл, 50 килограмм мяха, 176 килограмм һу, 169 үндэгэн гэед тоолон гаргамаар юм. Энэмнай эрдэмэй ёһоор үндэһэлэгдэһэн гуримһаа холо доогуур болоно. Юуб гэбэл. Росси доторнэгэ хүндэ жилдээ дунда зэргээр 405 килограмм һун. 78 килограмм мяхан, 292 үндэгэн хүртэнэ бшуу.

Һүүлэй 3—4 жилэй туршада газарай үржэл һайжаруулха хүдэлмэрийн эршэ дэлисэ һуладаа. Гэхэһээ гадна тариалангай талмай бага болгогдоо.

Шэнгэн түлишын дутаһанһаа болоо, паар хахалалга муугаар үнгэргэгдэнэ. Ургамал ногоо хорхой шумуулһаа хамгаалхын тула химиин арганууд тон багаар хэрэглэгдэнэ гэхэ гү, али нёндэ оройдоол 40,9 мянган гектар талмай химическэ аргаар хорлогдоһон байна. Республикын хахалагдадаг газарай хахадһаа өхэнинь уһанда угаалгажа, һалхинда үлеэлгэжэ муудаһаар. Газарай нуралые һэргылхэ худэлмэри горитойгоор ябуулагдахяа болёо.

Гэхэ зуура, экономическа орёо эрхэ байдалда зарим ажахынууд агротехническэ хэмжээ ябуулганууда урданайхидаг адли үнгэргэһөөр юм. Зэдын аймагай Борьёогой совхоз, Мухар-Шэбэрэй аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз, Хяагтын аймагай «Дружба», Ранжуровай нэрэмжэтэ колхозууд, Бэшүүрэй аймагай Охин-Булагай совхоз, бусалшье зарим ажахынууд энэ талаар хараалһаа сүм бэелүүлһээр. Мүнөөнэй байдалда газарай үрэжэл һайжаруулжа, хүдөө ажахын тогтууритай ургаса хуряажа боломоор гэжэ эдэ ажахынуудай дүй дуршэл гэршэлнэ бшуу.

Эдээ хоолой болон буйлуулан болбосоруулдаг промышленностийн һалбарида товарна продукцийн хэмжээн 29 процентээр бага болоо. 1994 ондо энэ һалбарийн предприятинууд 121,7 миллиард түхэригэй товарна продукци гаргаа гэхэ гү, али энэнь 1993 онойхидо орходоо 57,7 миллиард түхэригөөр доошоо болоно.

Һу болон һүөөр буйлуулагдаһан зүйлнүүдые үйлэдбэрилдэг предприятинууд соохоо гансал Кабанскын тоһоной завод урагшатай худэлөө. Түс предприяти 7 тонно тоһо, 688 тонно һүөөр хэгдэһэн зүйл, 605 тонно бусад продукци гаргажа, наймаанда эльгээһэн байна. Зунай үедэ «Тресковский» совхоз, туршалга-үйлэдбэрийн «Байкальское» ажахы, Кабанскын, Твороговой шубуунай фабриканнуудта, Кабанскын тоһоной заводто һу саг соогоо эльгээгээд байгаа.

Урзанданайхида оробол, мяха буйлуулгын хэмжээн 40 процентээр доошолуулагдаа. Колбасна зүйлнүүдые үйлэдбэрилхэлэ, гахайн мяхан дуталдана. Мяханай бүхы комбинадууд мүнгэн һангай талаар угаа хүшэр байдалда оронхой.

Эдээ хоолой һалбарийн кондитерска фабриканнуд эрьесын мүнгэнэй хүртэсэгүй ушарһаа бүхэли жилэй туршада саахараар дуталдаба. Ивалгын, Тарбагатайн кондитерска фабриканнуд нэгэ жэгдэ бэшээр хүдэлөо, бүхэли долоон хоногуудаар зогсоогдодог байгаа бшуу. Жилэй һүүл багаар эдэ предприятинууд бэлэн болгогдоһон продукцияа худалдахадаа, нилээн бэрхэшээлнүүдтэй ушараа юм.

Үрэ-жэмэс буйлуулжа, консервэнүүдые гаргалга хоёр дахин доошолонхой, Кабанскын үрэ жэмэсэй завод хаагдаха туйлдаа хүрөө, 1994 оной июль һарадаа хүдэлгэдэнэгүй. Банкнаа урьһаламжа абаһаараа, банкын процентын түлөө, мүн бусадшье түлбэринүүдээр заводой үри 2 миллиард түхэриг хүрэнэ.

Баригдажа байгаа объектнүүдтэ түбэй һомололгоор 32.6 миллиард түхэригэй худэлмэри хэгдэнэн байна. Улаан-Удэ хотын тепличнэ комбинат барилгые һомололгодо шахардуу байдал ушаранхай. Подрядчик болон банкда захид хэгшэд 3,4 миллиард түхэриг үрэтэй болоо. Мүнөө үедэ комбинадай барилга зогсоогдонхой шахуу.

Хэды орёо бэрхэтэйшье һаань, Эдэн аймагай Петропавловка һууриндахи үүсэлэлгын пунктда колбаса үйлэдбэрилдэг цех, Түнхэнэй аймагай Галбай нютагта үүсэлэгын пункт, Мухар-Шэбэрэй аймагай Алгашын-Алагта һургуули, Хорвин аймагай «Георгиевский», Дээдэ-Тайлсын, Удын совхозуудта һургуулинууд баригдажа байһаар. 1994 онд худөө һууринуудта манай министерствээр дамжуулан, 8782 дүрбэлжэн метр гэр байра, Захааминай аймагай Үлэгшэн һууринда 60 һууритай хүүгэдэй саад ашаглалгада тушаагдаа.

Түгэсхэгдөөгүй барилганууд бүридхэлдэ хуу абтаа. Капитальна һомололгонуудай бага ушарһаа түгэсхэгдөөгүй барилганууд заримые худалдаа наймаанда гаргахаар хараалагдана.

Россий Правительствын 1994 оной ноябрь һарада абаһан түсхай тогтоолой ёһоор, АПК-гай предприятинуудай финансын байдал һайжаруулхын тула 79 миллиард түхэриг урьһаламжа бусаалга 10 жилээр хойшолуулагдаа юм. Бусадшье зарим хүнгэлэлтэнүүд үзүүлэгдээ.

Гэбэшье абтаһан эдэ хэмжээнүүд хүдөөгэй эд үйлэдбэрилгэшэдэй мүнгэн һангай байдал һайжаруулаагүй, 1995 оной январийн 1-эй байдалаар олзотой ажахынуудай тоо ороидоол 25-аа хүрөо. Олзынь хэмжээн—2.1 миллиард түхэриг. Харин 1993 ондо олзотой 156 ажахы бии байһан юм. Банкнуудта бусаагдаха үри шэрнин хэмжээн ургаа өхэ.

Түс статьяа соо худөө ажахын уналга-доройтолые гэршэлһэн олон тоото баримтануудые дурдаха зуурта, ямаад инмэ шахардуу байдалһаа гарахаб гэһэн бодомжнуудаа эльгэлхэнь бэрхэтэйшэг байба. Бүхы юумэн мүнгэн һанһаа, эрьесын зүйлнүүдээ эхитэй ха юм даа.

Гэбэшье манай министерствын мэргэжэлтэд инмэ шэглэлнүүдээр худэлижэ байна гэбэл:

1. Малай үүлтэр һайжаруулгые, шубуу үсхэбэрилгые дэмжэхэ программануудаг баталан абтаа.

2. Гахай, хони үсхэбэрилхэ талаар программые мүнгэн һангаар дэмжэгдэн асуудал харагдажа байнхай.

3. Эдээ хоолой корпораци байгуулга.

Буряад Республикын Правительствада, Финансын министерствэдэ үшөө ямар дурадхалнууд манай зүгһөө оруулагдахаб гэбэл, инмэ:

— мал ажалай продукцида туһаламжа худөөгэй эд үйлэдбэрилэгшэдтэ үгэхэдөо, манай министерствээр, мүн нютагуудтахи зургаануудаар дамжуулан үгэхэ;

— бюджедһээ гадуур фондинуудта худоогэй эд барааа үйлэдбэрилэгшэдэй эльгээдэг мүнгэнэй хэмжээе доошолуулха;

— коммерческэ банкнуудые предприятинуудые хоорондын тоосоо саг соонь хангаха зэргэтэй, тиигэхын тулада һара бүри ниитэ нэгэн тоосоо үнгэргэхэ шухала.

«Буряад Республикада Аграрна реформын программа» 1994 ондо зохёон табихадаа, манай министерство худөө ажахые шахардуу байдалһаа гаргахые хараалһан юм.

Тус Программа Правительствын заседани дээрэ зүбшэн хэлсэгдэһэн, тиин эндэ хэгдэһэн олон ажаглалтануулые хараада абан, хүсэндөө хүргэгдэһэн байна. 1994 оной декабрь һарада үнгэргэгдэһэн худөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй республиканска съезд дээрэ дэмжэгдэн һайшаагдаа һэн.

Һүүлэй жилнүүдтэ худөө ажахыда болоһон үндэһэн хубилалтанууд агропромышленна комплексые шэнэ һоор эрхилхэ эрилтэ табина.

Энээнһээ уламжалан, агропромышленна комплексые эрхилхэ хэрэгтэ эрдэмэй, һуралсалай эмхи зургаануудые хабаадуулбал, аша үрэтэй байгаа. Тэд энээнэймнай хүсэлдэхэнь лэ бэрхэтэй ха юм даа.

Үнгэрһэн жилэй сентябрь—ноябрь һарануудта республикын ажахы бүхэнэй финансово-экономическа байдал хараглажа үзэгдөөл. саашалаа яагаад ажамидарха гэшэб гэһэн асуудал тусхай комисси зүбшэн хэлсэһэн байна. Комиссийн худэлмэрнин дүнгөөр ажахынууд 3 бүлэг болгогдоо.

Түрүүшын бүлэг—тусхайлагдамал ажахынууд (шубуунай фабриканнуд, малай комплекснууд, үүлтэр һайжаруулха, овощ үргуулха, үрэһэнэй) болоно. Эдэ ажахынуудые гүрэнэй худөө ажахын предприятинууд болгоод, федеральна болон республиканска бюджедүүдһээ мүнгэн һангай талаар саашадань хангаха гэһэн дуралхал оруулагдаа. Эдэ ажахынууд хубилгагдаха, үмсэлэгдэхэ, найгаар хубаарилагдаха ёһогүй.

Тусхайлагдамал 61 ажахы тодорхойлогдоо.

Хоёрдохи бүлэгэй ажахынууд гэхэдэ, сараг тогтууритай экономическа байдалда байһан ажахынууд болоно. Эдэ ажахынуудые акционернэ бүлгэмүүд, кооперативууд болгон хубилгаад, эд зөөри эрхилэгшын һонирхол бадараха шухала.

Эдэ ажахынуудта мүн лэ гүрэнэй зүгһөө дэмжэлгэ хараалха хэрэгтэй. Республика дотор нимэ ажахынуудые бүридхэлдэ абахада, 86 болоно.

Гурбадахи бүлэг—найдамгүй ажахынууд. Гүрэнэй мүнгэ зөөри нимэ ажахынуудта хэрэггүй. Һалан тарихадаа, кооперативууд, тариланай ажахынуудай эбслэлнүүд болохо жэшээтэй. Нимэ ажахынуудай тоо мүнөө дээрэ—41.

Сагнай хүнлэ, мүнгэ зөөри үгы гэед гараа мини хабсаргаад һуугаа һаа, ами хоолоо залгажа шидахяа болихэмнай эли. Тиимэһээ аога хургаяа бэдэрээгүйдэмнай аргагүй.

П. БОЛОНЕВ,
Буряад Республикын худөө ажахын болон эдээ хоолой министрэй орлогшо.

Университедүүдэй эхи табиһан габьяатай

Россий Федерацийн Дээдэ һуралсалай талаар гүрэнэй комитедэй нүүдэл коллегийн өхэ зүбшөөн эдэ үдэрнүүдтэ республикадамнай боложо үнгэрбэ. Зүүн Сибирийн болон Алас-Дурна зүгэй дээдэ һургуулинуудай түлөөлэгшэд энэ зүбшөөндэ хабаадаһан байна. Зүбшөөн дээрэ олон шухала асуудалнууд харагдаа, тэрэ тоодо дээдэ һургуулийн мүнөө үеын хугжэлтэ тухай, тэрэнэй ажал ябуулгада бюджедһээ, мүн бэшэшье мүнгэ һомололго тухай гэхэ мэтэ.

Зүбшөөнэй онсо шэнжэнь юун бэ гэхэдэ, олоной хабаадалгатай энэ зүбшөөн Зүүн Сибирийн гүрэнэй технологическа университедэй үндэһэ һуурь дээрэ эмхидхэгдэ.

Москваһаа холо, ойрын нютаг нутагһаа ерэһэн хүндэтэ айлшаднай Буряад Республикада түрүүшын университедэй мүндэлһэн баяр ёнолол-танилсуулгада хабаадалсаһан байна.

Үнэхөөрөөшье, энэ ушар угаа дэмбэрэлтэй. Буряад Республикадамнай эсэсэй эсэстэ түүхэтэ үйлэ хэрэг, баярта ушарал болобо даа—гүйсэд үндэһэтэй университет мүндэлбэ ха юм. Россий Госкомвузай туруулэгшын нэгэдэхи орлогшо, профессор Василий Максимилианович Жураховскийн түрүүтэй олон түлөөлэшэд манай республикада ерэжэ, энэ зүбшөөн үнгэргэбэ.

Дээрэ дурсагдаһан комитедэй түлөөлэгшэд Буряад Республикымнай хутэлбэрилэгшэдтэй уулзажа, шухала хэлсээ баталаа. Ушарынь гэбэл, Буряадай багшанарай дээдэ һургуулийн һуури дээрэ үнинэй хулеэгдэһэн университет нээжэ болохоор арга бии. Мүн тиихэдэ Зүүн Сибирийн соёлой институт соёлой болон искусствын академи, Буряадай худөө ажахын институт аграрна академи болгогдохоор зууршалагдаһан байна.

Университедэй мүндэлһэн баяр ёнолол үедэ энэ дээдэ һургуулийн түүхэ тухай тобшохоноор дурдамаар. 1962 ондо Зүүн Сибирийн технологическа институт үүдэсэ сэлеэ бэлэй. Тэрэ үедэ оройдоол 540 оютад, эрдэмэй нэрэ зэргэтэй 9 багшанарһаа гурбаниинь лэ техническэ эрдэмэй кандидадуд байһан юм. Шэнэ институдтаа кадрнуудые түргэн саг соо бэлдэхэ гэһэн шууд зорилго табигдаа һэн. Энэ дэмбэрэлтэй хэрэгтэ түрүүшын ректор, профессор Дамнин Шагдурович Фроловой үүргэ, аша габьяань сэгнэшэгүй ехэ. Гүрэн түрынгоо түб хотонуудта оршоһон дээдэ һургуулинуудта залуу хубүүд, басагадые зорилгойгоор эльгээдэг һэн. МГУ-да, ЛГУ-да, Бауманай нэрэмжэтэ МВТУ-да, Москвагай ба Ленинградай технологическа институдуудта. Томскын, Новосибирскын дээдэ һургуулинуудта олон лэ хүн һуража гараа даа. Инмэ эршэмтэй ажалай ябуулгадаһанай ашаар институднай бүрин түгэс кадрнуудтай болоо.

Мүнөө дээрээ университеднай 27 мэргэжэлээр инженерүүдые бэлдэнэ. Шэнэ сагай ехэ эрилтэдэ хүрэмэ үшөо 5 шэнэ мэргэжэлээр һургахабди. Энэмнай менеджмент, социальна ажал-худэлмэри, биотехнологи, экологи, сертификат-метрологи гээд тоолмоор.

Мүнөө сагта манай университедтэ 6,5 мянган шахуу оютад һурана. 550 багша худэлнэ. Багшанарай 60 процентнь эрдэмэй алдэб эзэдаагаа нэрэ зэргэтэй юм. Тодорхойлбол, эрдэмэй 30 доктор, профессорнууд, эрдэмэй 300 кандидат ба доценнууд. Эрдэм мэргэжэлэй шанар үшөөшье ехэ байха аад. Харамтайнь юун бэ гэхэдэ, зарим багшанарнай салин хүлһэнэй багаа дээрэһээ худалдаа-наймаанай, олзын хэрэг эрхилэлгын ажалда шэлжэн ороо. Тиигэбэшье ажабайдалай хүндэшье һаань, маанадаа олон багшанар эрдэм шэнжэлгын хүдэлмэрээ орхёогүй.

Һүүлэй үедэ эрдэмэй олон докторнууд тодорон гарана, 20 гаран хүн докторой диссертаци хамгаалха хүсэлтэй, эрдэм шэнжэлгэ хэжэ байна. Эндэ манай ректор, профессор Владимир Николаевич Бильтриковэй оролдосо ехэ юм.

Университет хадаа, минии һанахада, нэгэ мүнөн эрдэм ухаанай, соёл болбосоролой, гэгээрэлэй гуламта болоно. Мүнөө үеын мэргэжэлтэ ямаршье талаһаа—экономикын гү, али менеджментын, информатикын гү, али экологийн, хуули ёноной гү, али социологийн зүгһөө—өөрынгөө хүсэндэ лаб эзэгэхэр хүн байха эзэргэтэй. Эдэ бүгэдэ тухай дурсагдагша зүбшөөн дээрэ, университедтэй танилсуулгын һайндэрэй үедэ олон хүн һанамжаяа хэлээ.

Ц. ЧОЙРОПОВ,
социологийн эрдэмэй доктор.

Красноярска хизаарай Эвенкийскэ автономито округой Байкит посёлогто онсо шухала байдал сонсэхэгдонхой. Тосхон шадархи Юруб-ченэ-Тохомско уурхайн нефть, газ малтан абагшадта гүрэн түрэ хөөр миллиард зургаан зуун миллион тухэриг мүнгэ үритэй болонхой. Эндэхи аэропорт худэлхэсэ болиһоор үнинэй, авиапредприятиа баһал үритэй.

Үрэмдэлгын участогуудта ажал үшөөл ябуулагдаһаар юм. Нефть, газай гаража байһан участогуудые орхёод ябашахын аргагүй бшуу. Юуб гэхэдэ, нефть, газ газар дороһоо ямаршье сагта сорбхилгы гараха аюултай ха юм. Тиигээ һаа, оршон тойронхи байгаалиа айхабтар ехэ хохидол ушаруулха байна.

Байкит посёлогой хүн зон дулаашьегүй, гэрэлшьегүй үлэхэдөо болохо. Энэ нютагайхид ооһэдынгөө аргаар тохёолдоһон байдалһаа гаража шадахагүй. Гүрэн түрын туһаламжа хэрэгтэй.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Красноярска хизаарай Эвенкийскэ автономито округой газар дэйда мүнөө нимэ түхэл шарайтай бэлонхой.

ИТАР—ТАСС-ай фото.

Ажахынуудай тоссоото суглаанууд

НОЁДОЙ ҺЭЛГЭГДЭХЭДЭ, БАЙДАЛЫНЬ ХУБИЛХА ГҮ?

Байгша оной июнь һарада аймагай тогтоһоор 60 жилэй һайндэр үнэргэгдэхэнь. Аймагай захиргаанай гулваагай нэгэдэхи орлогшо Владимир Жигмытович Жамбалов нигэжэ хөөрэнэ: «Инмэ хүндэ сагта аймагай 60 жилэй һайндэрые үнэргэгэнэй хэрэг бии гү? гэһэн бодолнууд байгаа. Энэнь нэгэ талаһаа зүбтэй. Тиигэбэшье, мүнөө хүнэй сэдьхэл баясуулха һайндэрнүүд хомор. Үнгэрһэн үе-саг манай түүхэ болоо. Олон жилнүүдтэ үндэр амжалтануудые туйлаһан үбгэд, хугшэд, түрүүшүүлые тусгаар амаршалха, баясуулха хүсэлэнтэйбди. Тосхон, һууринуудта 60 жилэй һайндэр үнэргэгдэхэ, һүүлдэнь аймагай түбтэ баярай суглаан, зугаа наадан, спортивна мүрысөөнүүд болохо.

Үнгэрһэн үе саг соо нэрэтэй солотой зон олоор ургаа. Тэдэнэрэй хэн хэнииненьшье илгангүй, дурдаха, тэмдэглэхэ хүсэлэнгэйбди.

Мүнөө бэлэдхэлэй худэлмэри түлөг ябуулагдана. Аймагай нютаг нугануудһаа, ургажа гараһан шадамар бэрхэ хүбүүд, басагадаа, олзын хэрэг эрхилдэг эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэдые али болохо туһа хүргыт гэжэ гуйнаб, һайндэртэмнай айлшан болоно, нютагаа эрьежэ ерыт гэжэ уринаб.

В. БАТОРОВ.

60 жилэй һайндэртэ

Таряашадай ажахынуудай «Россия» нэгэдэл аймагай бусад ажахынуудта адли үри шэрнһээ гарахяа болиһон ажахы болоно. Урьһаламжанууд? Мүнөө сагта хэн урьһаламжа абанагүйб даа? Хабарай тарилгада хабаадуулагдаха техникэеэ заһабарилха хэрэгтэ запас хэрэгсэлнүүдые, мүн тоһо, түлишын материалнуудые худалдажа абахын тула гүрэн түрэһөө урьһаламжын мүнгэ зөөри абангүйгөөр бүтээхэ аалши? Тиигээдшье абаһан урьһаламжаяа һөөргэнь бусааха гэшэмнай одоол хэсүүхэн. Ургасала хуряахалаа, һу, мяхаяа худалдахадаа, одоол урьһаламжынгаа мүнгэ зөөриие бусааха саг ерэбэ гэжэ һанагдадаг. Тэд баһа ондоо худөө ажахын кампаниинууд баһал хүрэжэ ерэнэ ха юм. Эдээндэ баһал мүнгэн зөөри хэрэгтэй.

— Үнгэрһэн жилдэ манай ажахыда нилээд хүндэхэн жэд болобо,—гэжэ тарилшадай ажахынуудай «Россия» нэгэдэлэй правлениин түрүүлэгшэ В. Ф. Михайлов тоосоото суглаан дээрэ элидхэл соогоо хэлэбэ.—Гүрэн түрын ябуулжа байһан ойлгогдосогүй экономическа политикын, тоһо, түлишын материалнуудай, шулуун нүүрһэнэй, электрын эршэ хүсэнэй болон машина, техникын үнэ сэнгүүдэй айхабтараар үдэр бүхэндэ шахуу нэмэжэ байхадань, худөө ажахынгаа байдалые һайжаруулхань угаа хүшэрхэн болоо. Бидэ гаргашалһан гарзала олоһон олзо оршоороо бүтүүлжэ шадахяа болинхойбди.

Инмэ хүндэ байдалай хэды тохёолдоошье һаань, ажахымнай таряашад үнгэрһэн жилдэ ороохото болон тэжээлэй ургамалнуудай хараалагдаһан ургаса абаха талаар нилээд оролдолго гаргаа. Хабарай тарилгын худэлмэри саг соогоо үнгэргөөгдөө. Тарилгын шанарта хүргэгдэнэн үрэһэ хүрэнгэ хэрэглэгдэнэн байна. Муу бэшэ ургаса хуряажа абаабди. Бүхыдөө 22 мянган центнер ороохо таряа сохижо, энэ жилдэ хэрэглэгдэхэ үрэһэ хүрэнгэ гүйсэд хааһан, ажахынгаа адууһа малые талха таряанай зүйлоор хангаһан байнабди. Тэрээнһээ гадна нэгэдэлэй гэшүүдтэ миинтээр 4200 центнер ороохо таряа, натуральна шан болон 300 центнер ороохо хубаарилаабди. Запас хэрэгсэлнүүдэй дуталдаһан дээрэһээ ургаса хуряалгада ороохоной минл 7 комбайн худэлгэдөө. Ушар инмэһээ хуряалгын агрегат бүхэндэ аяар 293 гектар талмайн ургаса хүртэһэн байна. Инмэ байдал дээрэһээ бидэ ургаса хуряалгаяа аяар октябрийн 31 болотор үнгэргэһэн байнабди.

Ургаса хуряалга дээрэ түрүү комбайнернууд Федор Климентьев бүхыдөө 4312 центнер, Сергей Климентьев 3007, Сергей Алексеевич Максимов 2931 центнер алтан шаргал шэнинсэ сохижо абаа.

Силосэй ургамалнуудые үргүулха ба шэмэтэ тэжээл бэлэдхэхэ хэрэгтэ манай механизаторнууд муу бэшээр худэлжэ гараа. Үнгэржэ байһан энэ жилэй үбэлжэлгэдэ бидэ бүхыдөө 5157 тонно силос дараабди гэхэ гү, али урсанда жилэйхитэй сасуулхада, 1,7 дахин ехэ шэмэтэ тэжээл нөөсэлөөбди. Хараалһан продукцияа абаха тэжээл бэлэдхэгдээ гэхэ байнаб. Силосэй ургамалнуудые хуряалга дээрэ һайнаар худэлһэн комбайнернууд гэбэл, Александр Асташов, Федор Китаев, Николай Дорофеев гэгшэд сезон соо дунда зэргээр 13—15 мянган центнер ногоон набша намаа хуряажа абаа.

Үнгэрһэн жилдэ бүхыдөө 4 мянган центнер үбһэн абтаа гэхэ гү, али 1993 онойхидо орходоо 200 центнерээр ехэ үбһэн бэлэдхэгдөө. Шанарай талаар бүдүүн тэжээл ехээр бэлэдхэхэ арга боломжо манда байгаа. Эндэ зарим тэды шалтагаанууд һаад ушаруулһан байна. Нэгэ шалтагаанинь гэбэл, һүүлэй жилнүүдтэ ажахымнай минеральна үтэгжүүлгэ худалдажа абаад, сабшалан дээрээ гаргаха арга боломжогүй болонхой.

Мал ажал дээрэ абаад харабал, һу һааляар манай нэгэдэл аймаг дотороо яваа урдуур ябана. Үнгэрһэн жилдэ үнэсэн бүриһоо дунда зэргээр 2361 килограмм һун һаагдаа. Харин Барыкино-Ключевской һу һаалинн фермэ дээрэ 2981 килограмм һун абтаа. Хоёр һаалишаднай — Вера Алексеева, Галина Батурина гурба мангатанай зэргэдэ гараа.

Мал ажал дээрэ дутуу дунданууд, шиидхэгдээгүй асуудалнууд угаа олон. Дээдэ-Жэрэмэй һу һаалинн фермэ дээрэ бэрхэтэй байдал тохёолдонхой. Эндэ инженериг албанай хэхэ, бэелүүлхэ ажал угаа өхэ.

Түл түрэсэ абаха байһан малаа бүтэн бүриөөр харуулха талаар бии байһан арга нөөсэнүүд гүйсэдөөр хэрэглэгдэнэгүй.

Мори үсхэбэрилдэг, гахайн фермэнүүд дээрэхи байдал нютагай зоной һанаа бодолые зобоохо ёһотой. Ашаг үрэтэй эдэ һалбаринуудые мүнөө сагта зүбөөр, һайнаар эрхилжэ шадаагүй һаа, бидэ юумэнэй урда орожо шадахагүйбди.

Нэгэдэлэй түрүүлэгшэ ажалдаа оройдоо гарадагүй, архи тамхи намнаад ябадаг гэшүүдэй нэрэнүүдые олоор дурдаа. Мүн лэ энэ суглаан дээрэ ажахын газар, машина, техникэ зүбөөр хэрэглэхэ тушаа, гэр байра болон үйлэдбэриин байрануудые бариха тушаа асуудалнууд мүн лэ харагдаба.

Тоосоото суглаан дээрэ шалгалтын комиссийн түрүүлэгшэ Л. П. Мордвина үгэ хэлэхэдээ, зоотехническэ албанай баһ амбааршадай ажалые өхээр шүүмжэлһэн байна. Ажахын үхэр малые үүсэлхэдээ, мяхыень багаар бэшэжэ, гаргашалха ябадал ушарна гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглээ.

— Үбһэ багаар бэлэдхээшье һаа, тэрэнээ зүбөөр хадагалжа шадаагүйбди. Тюк болгогдоһон үбһэн газаа орхигдоходоо, бороо хурада сорожо, шанараа муудаһан байна,—гэжэ һу һаалинн нэгэдэхи фермые даагша Е. И. Климентьева хэлээ.

—Гахайн фермэ дээрэ поршоонхонуудые бүтэн бүриөөр түлжүүлхэ талаар ямар хэмжээнүүд үшөо абтаха ёһотой болоноб?—гэжэ ветеринарна фельдшер Т. М. Нечаева онсолон асууба. —Зун үшөо байхадань, витаминтай гурил багахаанаршье һаань, бэлэдхэхэ байгаа бэшэ юм гү? Ойро тойрон ургаһан халаахайнуудые ноосэлхэдэ, яаха байгааб? Мүнөө зелёонкоёо хэршэжэ, гахай болон поршоонхонуудтаа үгэбэл, туһатай байха һэн. Загаһанай ерэхэдэнь, бидэ яһала ёһо соонь эдюулдэгбди, зүгөөр загаһан һараар худалдагдажа абтанагүй. Эм дэм дуталдана.

— Таряалан дээрээ һалдаа гарахамнай. Харин бүхы техникэмнай үшөо бэлэн болгогдоогүй. Гэнжэтэй тракторнуудта хоёр мотоор, моортэй тракторнуудта резинэ моорнууд олдохоёо болинхой. Энэ жилэй үбэлэй хугасаа соо заһабарилгынгаа мастерскойе хоёр дахин хүргөөбди,—гэжэ тракторно-таряан ажалай бригадир Н. Б. Рязанов тэмдэглэһэн байха юм.

— Нуга сабшалан дээрээ минеральна үтэгжүүлгэ оруулангүйгөөр һайн ургаса абахабди гэжэ найдаһанай үлүү,—гэжэ үнинэй луговод В. Л. Шилин хэлэбэ.

Тоосоото элидхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ жолоошод С. К. Емельянов, Л. И. Седорик, һаалишан О. Н. Литвинцева, ахамад инженер О. П. Нечаев, пенсионер Д. Н. Шилин гэгшэд хабаадалсаба. Эдэнэр үгэ хэлэхэдээ, нэгэдэлэй правлениин ажалые өхээр шүүмжэлһэн, илангаяа дунда шатын мэргэжэлтэд ажахын үйлэдбэриин мүртэй хубияа оруулнагүй гэжэ онсолон зааһан байна.

Тоосоото суглаан дээрэ аймагай захиргаанай гулваа М. В. Михалёв хабаадалсажа, дэлгэрэнгы үгэ хэлээ.

— Худөөгэй манай олохон зон хамтын ажалай түлөө һанаагаа зободог. Ажалдаа хайша хэрэгээр хандадаг, ажалай журам эбдэдэг улад манай дунда үшөол олон дайралдана. Умсыногоо ажахые хугжөөхэ гээшэ баһал зүб. Зүгөөр хамтынгаа ажахые бүлтанайнгаа хүсөөр эрхилжэ, колхозоо, совхозоо, нэгэдэлээ бата бэхи болгохо гээшэ манай мүнөөдэрэй год зорилго. — гэжэ нүхэр Михалёв түгэсхэлдөө онсолон заагаа.

Суглаанай эсэстэ эндэ сугларагшад правлениин ажалые тоосоото хаһа соо «хангалтагүй» гэжэ онсолон сэгнэһэн байха юм. Мүнөө бодотор худэлжэ байһан правлениин түрүүлэгшэ В. Ф. Михайлов үбшэнэй шалтагаанаар энэ туршаалһаа болюулхыень мэдүүлгэ барижа, суглаанда хабаадагшадта хандаһан байна. Тэдэнэр энэ гуйлтыень дүүргэхэ гэһэн шиидхэбэри абаа.

Энэ ажахыда саашадаа юунэй болохонь үшөөл мэдэгдэнэгүй. Ноёд һайдай хэды һэлгэгдэбэшье, худөөгэй ажалшадай ажабайдалынь һайжарха гү?

С. ТЮЛЮКИН.
манай штатнабэшэ корр.
Тарбагатайн аймаг.

БАГШАНАРАЙ ЕХЭ СУГЛААН

Россий Федерацийн Дээдэ һургуулийн талаар гүрэнэй комитедэй нүүдэл коллегийн суглаан мартын 24—25-да республикымнай нилээл хотодо болобо. Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо профессор В. М. Жураховский энэ суглаае хүтэлөо.

Коллегийн заседанийн забһарлалгын үедэ В. М. Жураховский болон Дээдэ һургуулийн талаар гүрэнэй комитедэй главкын начальник Ю. А. Новиков Буряадай гүрэнэй багшанарай институдта ошожо, профессорнуудтай болон багшанартай уулзаһан, һуралсалай, методическа, материально-техническэ үндэһэ һууритайнь танилсаа, үндэр сэгнэлтэ үгэһэн байгаа.

Багшанарай институдта хүрэжэ, хөөрэлдөө хэһэнэйнь һүүлээр хүндэтэ айлшадтай республикын Президентэй Л. В. Потапов уулзаба. Дээдэ һургуулинуудай байдал тухай, Буряадай институдуудай саашанхи хараа түсэбүүд, зорилгонууд тухай дэлгэрэнгы хөөрэлдөөн болоо. Республикын һуралсалай, эрдэмэй болон дээдэ һургуулийн министр С. Д. Намсараев, БГПИ-гэй ректор, профессор С. В. Калмыков, ВСГТУ-гай ректор профессор В. Н. Бильтриков уулзалгада хабаадалсаа.

Һаях

Майсан Алсыевай түрэһөөр 115 жэлэй ой гүйсэбэ

ҮЛЬГЭРШЭН

ТҮНХЭН нютаг тухай дуулаһан дуунууд, бэшэгдэһэн шүлэгүүд ехэ олон. Тооложо барашагүй. Тэрээн тухай бидэ һайнаар мэдэнэбди. Хэр мэдэбэшье, үльгэр домогто ороһон энэ нютагые дүрдэн хэлээгүйдэ аргагүй баһна. Тиихэдээ домоглоһон домог, түүрээһэн түүхэ дээрэ тогтон хэлэжэ үзэе.

Эгээл түрүүн ямар домог һанаанда ороноб гэхэдэ, Монголой Сүүхэр ноён наашаа, буряадуудай нютаглажа байһан газар тээшэ дайгаар ороод, Түнхэн хүрэтэр ерэһэн гэжэ домог соо хэлэгдэнэ. Дайлажа ерэһэн сэрэгтэй Монголой Сүүхэр ноён Түнхэн дайдые ехэ һайхашаажа, гоёшоожо ябаһан гэхэ.

Загтадаар гарахадаа, энэ газарые ехэ гөбор харабаа. «Энэ газарые өөрынгөө шэнги абажа ябаһуубь»,— гэжэ һанэба. Тэрээнһээ һүүлдэ энэ газар Загтад гэжэ нэрэтэй болоо. Хэрэн гэжэ газараар гарахадаа: «Энэ яагаа хатуу, хэршэжэ эдимэ газар гээшэбэ?»,— гэжэ хэлээд, тэрэ үеһөө хойшо энэ газар Хэрэн нэрэтэй болоо гэлсэдэг. Эндэһээ саашаа Сүүхэр ноён нютагаа бусахадаа, гурбан зуун сэрэгээ алдажа, гэртээ хүрөөд, өөрөө наһа бараа гэлсэдэг.

Тиихэдэ Түнхэн нютагые Гэсэрэй орон гэжэ дэмы хэлсэдэггүй. Жэмһэг тосхоной суута үльгэршэн Арабдан Онгорхоевой хөөрэһэн Гэсэр тухай домог таанадтаа дурадхая. Гэсэр Богдо хаан дэлхэйн зоной ехэ дайсан Лойр хара Лобсоголдой мангадхайтай дайлалдажа дишлээд. Түнхэнэй хадануудта асаржа, гүнзэгы нүхэ руу хаяад, дээрэһээнь хабсагай шулуугаар даража, дахин дээшээ гарахагүйнь тула гушан гурбан баатараа һахюул табиһан гэнэ. Хирэ-хирэ болоод, Лойр Хара Лобсоголдой Мангадхай бөөр шэлгээн хүдэлжэ, дээшээ дүүлихэдэнь, газар хүдэлжэ, хадын саһан хэмхэржэ, доошоо эршэдэн буудаг юм гэжэ хөөрэһэн байха.

Дайсанайшье нюдэндэ гоё һайханаар харагдаха, үльгэр домог соо үлгыдүүлһэн аршаан домогтой, Алтан мундарга түшэлгэтэй Түнхэн һаһан нютаг.

Нимэ нютагта дууша, үльгэршэ хубүүдэй түрөөгүйдэ аргагүй. Жэшээлхэдэ, Мон тосхондо һуурһан Балжан, Дарма Забановууд, Хэрэнэй Дагба Ангаев, Долгор Зурбаева, Жэмһэгэй Арабдан Онгорхоев, Санжа Матуев гээд, саашань тоолохо болоо һаа, ехэ олон. Үльгэршэдэйнгээ дунда бурханай хаһрлаһан бэлигээрээ Жэмһэг нютагай хонгоодор угай хүбүүн Майсан Арданович үгэхэ, 1940 ондо үльгэршэнтэй уулзажа, Гэсэр тухай үльгэрыень бэшэжэ абаһан байна.

Буряад үльгэршэд гээшэ үльгэр хөөрэхэдөө, хоёр янзаар хөөрэдэг юм. Үльгэршэд М. Эмигеев, Н. Петров, Н. Тушемилов, С. Сонтохонов гэгшэд үльгэрнүүдэй эхиниһээ эхилээд, һүүл хүртэрнь дуулан татаад хөөрэдэг байгаа. Харин зарим үльгэршэд юрэ хөөрэдэг байгаа. 1971 ондо Түнхэнэй Мон гэжэ тосхондо ажаһуулһан үльгэршэн Д. Забанов хадаа М. Н. Хомонов бидэ хоёрто «Гэсэрэй ябадал» гэжэ үльгэр юрэ хөөрэжэ үгэһэн юм.

Саашань хэлэхэдэ, М. А. Алсыев олон онтохонуудые мэдэдэг байгаа. Тэдэ онтохонуудынь ехэнхидээ удхынгаа талаар шэдитэ болон баатарнуудай габьлата ябадал тухай болоно. Жэшээнь, «Уран Тангариг», «Тоти шубуун». «Аржа Буржа хаан» гэхэ мэтэ.

Майсан Алсыев хуушан монголые һайн мэдэдэг байгаа. Тиимэ хадань олон онтохонуудынь монгол, энэдхэг, түбэд нүлөөтэй байдаг. Тэндэхи онтохонуудые буряад зоной байдалда тааруулан зохёожо хөөрэдэг байгаа.

М. Алсыев ехэ олон түүхэ домогуудые мэдэдэг һэн. Удха шанараараа тэдэнь хоёр янза боложо хубаардаг. Нэгэдэхээр, буряад үгүүд тухай, Хайшан гэжэ Түнхэн нютагта буряадууд ерэһэн юм гэжэ. Урдань буряадууд үзэг бэшэг мэдэхэгүй байхадаа, түүхээ сээжээр домоглон хадуужа, үеһөө үеэдэ дамжуулдаг һааб даа. Түүхэ домогуудай онтохонуудта орходоо удха шанараараа, зохёохы маягаараа илгардаг юм. Үльгэршэн урданай тогтонги энэ маягые эбдэнгүй, тэрэ зандань хөөрэдэг байна. Түүхэ домогууд буряадуудай ажабайдалтай нягта холбоотой. Тиимэ һэн хойнонь хүнүүд ехээр донирходог юм.

Хоёрдохоор, түүхын шэнжэтэй зохёолнууд гэхэдэ, домогууд болоно. Эндэмнай ехэнхидээ үльгэршэн М. Алсыев 1729 ондо ород-хитад хилэ табиһан тухай, ородой дипломат С. Л. Рагузинский тухай, болон 1905 оной ород-японо дайн тухай, мүн ондоошье олон домог түүхэнүүдые мэдэдэг байгаа.

Тиихэдэ М. Алсыев Сүүхэр ноён тухай, Шударман тухай, Амарсана тухай түүхэ домогуудые мэдэдэг байгаа. Эндэ дурдагдаһан түүхэ домогуудые буряад хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор М. Н. Тулохонов түүхэ баримталһан дуунууд гэжэ тобшолһон байдаг.

Байн байһаар, эдэ дуунууд гээшэ дуунайнгаа түхэлые алдажа, юрын түүхэ домогууд болошодог гэжэ тэмдэглэһэн байдаг. М. Алсыев түүхэшэлэн, домоглон хөөрэһэн байна. Тиихэдэ Амарсана тухай дууладаг байгаа. Буряад арадай аман зохёол шэнжэлдэг байһан мэдээжэ эрдэмтэн С. Н. Балдаев 1940 ондо энэ дууень бэшэжэ абаһан байна.

М. Алсыев хоолой һайтай, дүнда ехэ дуратай байһан гэжэ нютагайнь зон хэлсэдэг. Дуу дуулахадаа, хуур дээрэ наадажа, даган дууладаг, баһа лимбэ дээрэ ехэ гөёор наададаг байһан гэжэ мэдэхэбди. М. Алсыев буряад арадайнгаа ехэ олон дуунуудые мэдэхэнээ гадна, өөрөө дуунуудые зохёожо дууладаг байгаа. Жэшээлхэдэ, Ленин багша тухай дууень 1927 ондо С. П. Балдаев бэшэжэ абаһан юм.

М. Алсыевай зохёоһон «Жамбал Тулаев тухай», «Түнхэн тухай», «Эсэгэ ороо хамгаалгын дайнда хаадаһан сэрэгшэд тухай», тиихэдэ «Тоти шубуун» гэһэн онтохониинь «Буряад-Монгол литературын антологи» гэжэ ном соо оронхой.

Майсан Арданович зохёохы ажалдань бидэ ехэ анхаралаа хандуулха ёһотойбди. Юундэб гэхэдэ, эндэ дурдагдаһан дуунуудһаань бэшэн манда мэдэгдэнэгүй. Эрдэмтэн Р. А. Шерхунаев үльгэршэнэй зохёолнууд газетэнүүдтэ толилогдоон гэжэ бэшэнэ. Тэдэниень олохо ёһотой болоноби.

Үльгэршэнэй аша басаган Валентина Цыреновна Алсыева иигэжэ бэшэнэ: «Би хадаа өөрынгөө үбгэ эсэгын зохёохы ажал дээрээ бүхын һуурһан нюргые нюдэндөө ходол харадагби... Сулоо сагтаа һалан һандангүй, юумэ бэшэжэ һууха. Ехэшье, багашье тетрадиин хуудаһанууд дээгүүр бэшэһэн зохёолнуудынь ехэ олон һэн. Эдэнь арбаад гаран модон хайрсагууд соо хадагалаатай байдаг байгаа. Би өөрөө үбгэн абатала байгаагүйб, тиимэ һэн хойноо тэдэ хайрсагуудайнь хайшаашье ороһые мэдэнэгүйб». Юу хэлэхэб, харамтай байна даа. Түрэлхид тудхэмүүдһээнь һуража, зохёоһон зохёолнуудайнь заримыеньшье бэдэржэ олоо һаа, һайн байгаа. Тиигээд зохёолнуудыень, онтохонуудыень суглуулжа, ном болгожо гаргаха шухала.

Майсан Арданович дуунуудаа зохёоходоо, урданай бүрэд дуунуудай маягаар бэшэдэг байһан гэжэ тэмдэглэе. Энэ суута үльгэршэнһөө дайнай урда эрдэмтэд С. Н. Балдаев, М. К. Азадовский, Л. Е. Элиасов, А. В. Гуревич, М. Мельхеев, Н. О. Шаракшинова, Е. В. Баранникова, Н. Е. Тугутов, Б. Д. Цыбиков, буряад арадай аман зохёол суглуулагша Т. М. Балданова, уран зохёолшод Хоца Намсараев, Жамсо Тумунов, Цэдэн Галсанов, Н. Н. Мадасон гэгшэд олон дуунуудыень, үльгэрнүүдыень, онтохонуудыень, домог түүхэнүүдыень бэшэжэ абаһан юм.

Тэрээнһээ гадна Буряадай үүрэнэй багшанарай институтдай оюутад мэдээжэ үльгэршэнһөө онтохонуудые бэшэжэ абаһан байдаг. Жэшээнь, Цыбикдашиевагай бэшэһэн «Хоридой үбгэн», Гатыповагай бэшэһэн «Уран тангариг». «Аржа Буржа хаан» гэһэн гурбан онтохонуудынь маһай Нинтын эрдэмэй институдай гар бэшэгэй таһагта бии. Олондо хөөрэһэн аман зохёолнуудынь ехэ олон бэшэ юм. М. Мельхеевэй бэшэһэн хоёр түүхэ «Түнхэнэй зоной зооже эрэһэн тухай», «Сөөхэр ноён», тиихэдэ М. Самсоновагай бэшэһэн «Уран тангариг» гэжэ онтохон авторнуудай оршуулгаар «Фольклор Восточной Сибири» гэжэ ном соо 1938 ондо хэблэгдэһэн байна. Үльгэршэнэй хөөрэһэн юумэнүүдынь үмсын гэхэ гү, али суглуулагшадай гэрэй архивуудта үлэшөө гээшэ гү гэжэ һанагдана.

Буряад онтохонууд жаа үхибүүдэй саашанхи хүгжэлтэдэ туһатай гэжэ сүлөө сагтаа үльгэршэн ходоодоог үхибүүдэй урда онтохонуудаа хөөрэжэ, дуунуудаа дуулажа, тэдэнэй сэзжэлдүүлхэ гэжэ ехэ оролдодог байгаа. Энэ талаар ехэхэн ажал хэһэн хүн гээшэ.

Үльгэршэн М. А. Алсыев— буряадайнгаа түүхэдэ, соёлой хүгжэлтэдэ ехэхэн нүлөө үзүүлһэн, хубитаяа оруулһан, суута гараһан хүн. Дууһашагүй абдартаа буряад арадайнгаа аман зохёолой уута соohоо абаһан баялигаа өөрынгөө ехэ бэлигэрэ ухаандаа шэнгээжэ, сээжэдээ хадууһанаа абаад, буряад, ородшье арадуудай дунда тараан дэлгэрүүлһэн томо үльгэршэдэймнай нэгэн гэжэ тэмдэглээд, энэ хөөрөөгөө дүүргэе.

В. ГУНГАРОВ,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй
дид.-доктор.

ҮБГЭН АБА ТУХАЙ БОДОЛ

Би, Валентина Цыреновна Алсыева, Буряадай суута үльгэршэн М. А. Алсыевай аша басаган гээшэб. Миниий үбгэн эсэгэ гурбан хүбүүтэй байгаа. Ехэ хүбүүниинь Цырен, тиигээд Митап, одхон хүбүүниинь Доржо гэжэ нэрэтэй байгаа. Тиихэдэ баһа нэгэ үргэмэл хүбүүниинь Бата Майсанович Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда хабаадаһан, хүндөөр шархатажа гэртээ бусаһан юм.

Би ехэ хүбүүн Цыренэйнь басаган болоно гээшэб. 12—13 наһатайдаа 4-дэхи гү, али 5-дахи класста һуража байхадаа, үбгэ эсэгэтээ байжа, олон юумэ үзэһэн, хараһанаа хөөрэхэ дуратайб. Миниий һанахада, тэрэл үеэр Эрхүүгэй үүрэнэй университедһээ А. В. Гуревич, Н. О. Шаракшинова гэжэ эрдэмтэд хоолой ерэгшэ һэч.

Тиихэдэ Буряадай уран зохёолшод Дольён Мадасон, Хоца Намсараев, Жамсо Тумунов, Цыден Галсанов гэгшэд ерэжэ хөөрэлдэдэг. Хөөрэһэн юумэнүүдыень бэшэжэ абадаг байгаа. Миниий һанахада, миниий үбгэн эсэгэ тэрэ үедэ 60 наһатай байгаа гэжэ һанадагби. Үбгэн эсэгэмниий хэдэн часаар һүни, үдэр гэнгүй юумэ хөөрэдэг байһан юм. Юу хөөрэдэг байгааб гэхэдэ, үльгэрнүүдые, онтохонуудые, таабаринуудые. Тиихэдэ «Гэсэр» гээшэмнай эхи захагүй юм гэжэ намда хэлэгшэ һэн.

Нэгэтэ суута онтохошон Сороковиков-Магайн Түнхэнэй аймагай Сагаан нуурһаа айлшалжа ерэһые ехэ һайн мэдэнэб. Һара һарлан, манай модон гэр соо байгша һэн. Үглөонһөө эхилээд, үдэшэ болотор ходол юумэ бэшэжэ байһыень һанадагби. Энэ онтохошон юу бэшэнэ гээшэб гэжэ һурахадам: «Гэсэр» тухай үльгэр бэшэнэ, би тэрэниень мэдэхэ һэн хойноо хөөрэжэ үгэнэб»,—гэжэ миниий үбгэн эсэгэ хэлээ һэн.

Колхозой тоосоото суглаанай болоходо, миниий үбгэн эсэгэ дутуу дундануудые сэхэ тоолон хэлэжэ, үгэ хэлэдэг байгаа. Тиигээд суглаанай һүүлдэ концерт-наада эрхилдэг байгаа. Дуунуудаа дуулаха, хуур, лимбэ дээрэ наадаха. Би баһал сценэ дээрэ гаража, үбгэн эсэгэтээ хамта нааданда хабаадалсадаг байгааб. Арбаад шүлэг сээжээр мэдэгшэ һэм.

Миниий үбгэн эсэгэ ехэ һонин хүн байһан юм, Саг соогоо ямаршье үедэ дуу, шүлэг зохёогоодхихо, аман зохёолой зүйлнүүдые ехэ һайнаар мэдэхэ, хөөрэхэ хүн байгаа. Үшөө нэгэ нимэ юумэ мартадаггүйб. Үбгэн эсэгынгээ юумэ бэшэжэ, бүхын һуурһан нюрганиинь нюдэндэм үзэгдэдэг.

Бүхы сүлөө сагтаа һалан һандангүй юумэ бэшэжэ һууха. Ехэшье, багашье тетрадиин хуудаһанууд дээгүүр бэшэһэн зохёолнуудынь ехэ олон һэн. Эдэнь арба гаран модон хайрсагууд соо хадагалаатай байдаг байгаа. Би өөрөө үбгэн абатала байгаагүйб. Тиимэ һэн хойноо тэдэ хайрсагуудайнь хайшаашье ороһые мэдэнэгүйб. Юу хэлэхэб, харамтай байна даа. Түрэлхид тудхэмүүдһээнь һуража, зохёоһон зохёолнуудайнь заримыеньшье бэдэржэ олоо һаа, һайн байгаа. Тиигээд зохёолнуудыень, онтохонуудыень суглуулжа, ном болгожо гаргаха шухала.

Майсан Арданович дуунуудаа зохёоходоо, урданай бүрэд дуунуудай маягаар бэшэдэг байһан гэжэ тэмдэглэе. Энэ суута үльгэршэнһөө дайнай урда эрдэмтэд С. Н. Балдаев, М. К. Азадовский, Л. Е. Элиасов, А. В. Гуревич, М. Мельхеев, Н. О. Шаракшинова, Е. В. Баранникова, Н. Е. Тугутов, Б. Д. Цыбиков, буряад арадай аман зохёол суглуулагша Т. М. Балданова, уран зохёолшод Хоца Намсараев, Жамсо Тумунов, Цэдэн Галсанов, Н. Н. Мадасон гэгшэд олон дуунуудыень, үльгэрнүүдыень, онтохонуудыень, домог түүхэнүүдыень бэшэжэ абаһан юм.

Тэрээнһээ гадна Буряадай үүрэнэй багшанарай институдай оюутад мэдээжэ үльгэршэнһөө онтохонуудые бэшэжэ абаһан байдаг. Жэшээнь, Цыбикдашиевагай бэшэһэн «Хоридой үбгэн», Гатыповагай бэшэһэн «Уран тангариг». «Аржа Буржа хаан» гэһэн гурбан онтохонуудынь маһай Нинтын эрдэмэй институдай гар бэшэгэй таһагта бии. Олондо хөөрэһэн аман зохёолнуудынь ехэ олон бэшэ юм. М. Мельхеевэй бэшэһэн хоёр түүхэ «Түнхэнэй зоной зооже эрэһэн тухай», «Сөөхэр ноён», тиихэдэ М. Самсоновагай бэшэһэн «Уран тангариг» гэжэ онтохон авторнуудай оршуулгаар «Фольклор Восточной Сибири» гэжэ ном соо 1938 ондо хэблэгдэһэн байна. Үльгэршэнэй хөөрэһэн юумэнүүдынь үмсын гэхэ гү, али суглуулагшадай гэрэй архивуудта үлэшөө гээшэ гү гэжэ һанагдана.

Буряад онтохонууд жаа үхибүүдэй саашанхи хүгжэлтэдэ туһатай гэжэ сүлөө сагтаа үльгэршэн ходоодоог үхибүүдэй урда онтохонуудаа хөөрэжэ, дуунуудаа дуулажа, тэдэнэй сэзжэлдүүлхэ гэжэ ехэ оролдодог байгаа. Энэ талаар ехэхэн ажал хэһэн хүн гээшэ.

Үльгэршэн М. А. Алсыев— буряадайнгаа түүхэдэ, соёлой хүгжэлтэдэ ехэхэн нүлөө үзүүлһэн, хубитаяа оруулһан, суута гараһан хүн. Дууһашагүй абдартаа буряад арадайнгаа аман зохёолой уута соohоо абаһан баялигаа өөрынгөө ехэ бэлигэрэ ухаандаа шэнгээжэ, сээжэдээ хадууһанаа абаад, буряад, ородшье арадуудай дунда тараан дэлгэрүүлһэн томо үльгэршэдэймнай нэгэн гэжэ тэмдэглээд, энэ хөөрөөгөө дүүргэе.

В. ГУНГАРОВ,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй
дид.-доктор.

УРАН ТАНГАРИГ

Саһата ороной
Гүл Оронза хаан
Тангадай газарта
Уран Тангаригые
эльгээбэ,
Зуун хүнтэйгөөр,
Тангадай хаанай
Басага һуража ошобо.
Барас Эрбэс хаанай
Зуун элшэ,
Монголой хаанай
Зуун элшэ,
Гэсэрэй хаанай
Зуун элшэ—
Баран гансахан
Үндэр Тангадай
Хаанайда ошобо.
Тангадай хаан хэлэнэ:
Танда баранда
Үгэхэ тиимэ олон
Басагагүй юумэлби даа.
Тангадай хаан хэлэбэ:
Хэн һайн эрэ
шадалтайтнай
Абаашаг гэжэ.
Зуу зуун элшэ
Нэжээд-нэжээд
Байратай байгаа.
Тэдэндэ Тангадай хаан
Хоёр мэгэй эльгээнэ.
Эдэ хоёр мэгэйн
Эрэ эмые танигты гэнэ.
Тэдэ элшэнэр эрэ, эмэ гэжэ
Танижа шадабагүй.
Уран Тангаригай ээлжэн
болэбэ.
Уран Тангариг тэрээнине
Хэдэн хоног абажа байба,
Уран Тангариг хоёр
могойдо
Хоёр пудуушха табижа
үгэбэ.
Нэгэннинь тон зөөлэхэн,
Нүгөөдэнь хатуушаг.
Уран Тангариг зөөлэн
юумэн
Дээрэ эхэнэр амитан
хэбтэхэ
Гэжэ мэдэһэн байба.
Эрэ амитан хамаагүй,
Хатуу юумэн дээрэ
хэбтэхэ гэнэ.
Эмэ могойнь зөөлэн
пудуушха дээрэнь
ерээд хэбтэбэ.
Эрэ могойнь хатуу
пудуушка дээрэнь
ерээд хэбтэбэ,
Тиихэдэнь Уран Тангариг
Хоолойдонь саарһа
зүүгээд,
Энэнь эрэ, энэнь эмэ гэжэ
Бэшээд, Тангадай
хаанайда абаашаба.
Уран Тангариг таниһан
байба.
Эрэ эмыень
Бэшэ элшэнүүд ороой
таниагүй байба.
Тангадай хаан таагаад
байхадань,
Бултандань дүрбэн
араатай
Шэрдэһэн тон адлихан
Танихаар бэшэ модо
Энэнь узуурынь, энэнь
үзүүрынь
Гэжэ танигты гэжэ
эльгээнэ.
Тэдэ элшэнүүд яажашье
танижа ядаба
Уран Тангаригай ээлжээн
болобо.
Уран Тангариг тэрэ модо
абаашаад,
Урадхуул уһа уруу
шэдэбэ,
Модоной узуурынь уһа
уруугаа урид ябаха,
Үзүүрынь хойноо
ябаха гэжэ
Уран Тангариг мэдэһэн
байба
Тэрээгээр таажа эльгээбэ.
Тиихэдэнь Тангадай хаан
Тэдээндэ зуун хони
эльгээбэ.
Эдэнине хуу алажа эдеэд,
Арһыень элдээд
эльгээгты гэбэ.
Тэдэ элшэнэрынь нэжээд-
Нэжээд хонёо баража
эдибэгүй.
Уран Тангариг хуу барижа
эдибэ,
Хониноойгоо мяхые
худалдаад,
Зуун хониной арһа
худалдажа абаад,
Элдээб гэжэ абаашаба.
Хаан Уран Тангаригта
үнэншэбэ.
Тиигээд Тангадай хаан
Тэдээндэ бултандань
Дүрбэн адлихан хара
унага эльгээбэ.
Алиниинь һайн, алиниинь
муу мэрин болохоб
Гэжэ таагты гэбэ.
Элшэнүүд лажашье
таажа ядаба.
Уран Тангаригай
эльгээн ерэбэ.
Уран Тангариг дүрбэн
унагаа
Уһагүй хүреэ соо хааба.
Уһанда абаашаад уһалба,
Нэгэ унаган уһалхадаа,
Гэдэһэниһээ дээшэ оймоод
уһалба.
Бэшэ унагадынь ороой
оймобогүй.
Тэрээгээрнь мэдэжэ,
энэнь хурдан
гэжэ эльгээбэ.
Уран Тангариг зүб
таниһан байба.
Тангадай хаан тэдээнине
бараниинь
Манайда мүнөө үдэшэ архи
ерэжэ уухат, найрлахат
гэжэ уриба.
Эндэ хэн танай ороой
һогтонгүйгөөр
Гэртээ харинаб,
Тэрэтнай басагыемни
абаха гэбэ.
Уран Тангариг олон модо
отолжо асараад,
Байһан газарһаань
Тэрэ архи ууха газартаа
Хүрэтэр эдэ модоёо хадха
хадхаһаар ерэбэ.
Харанхы болжо,
хура оробо.
Зарниманиинь хуу
архи уужа,
Хуу һогтожо, унаба,
төөрибэ.
Уран Тангаригынь
Үбэртөө мүльһэ хээд
ябаба,
Һогтобогүй.
Тиигээд хадхаһан
модоёо
Бари-барнһаар
Байрадаа ерэжэ хонобо.
Уран Тангариг зүб болобо.
Үглөо үдэрынь барандань
Уряал болобо.
Баранда ерэхэдэнь.
Тангадай хаан хэлэбэ:
Зуун басагад байха,
Зуун басагад соohое
Миниий басага хэн танихаб,
Таниһантнай абагты гэбэ.
Уран Тангариг байһан
айлайнгаа
Һамганһаа һурана:
«Би үглөо
Зуун һамгад соohоо һамгаяа
Оложо абахам, хайшан
гэжэ
Танижа абахабиб,
Хэлэжэ үгыш»,—гэнэ.
Тэрэ һамган: «Хэлэхэгүйб,
—гэнэ,—
Манай Тангадай шара
зурхай гээшэ
Айхабтар бэрхэ юумэ,
намай хэлээ гэжэ
мэдэхэ»,—гэнэ.
Тиихэдэнь Уран Тангариг
Тэрэ һамгандаа хэлэнэ:
«Би мэдэхэгүй арга хэхэб,
Хоюулаа хаанай басага
ябуулаад,
Гэр айл боложо,
нэгэдэжэ
Һуухабди гэжэ аргадана.
Ямар арга хээб гэхэдэ:
Уран Тангариг нэгэ нүхэ
малтаба. Нүхэеэ модон
хабхагаар хабхаглаба.
Тэрээн дээгүүрээ
шорой сасаба.
Дээрэнь гурбан ехэнүүд
шулуу табяа.
Шулуун дээрээ тогоо
табяад,
Тогоогороо дүүрэн һү хээ.
Тэрэ һамгаяа (гэрэйнгээ
эзэнэй),
Нүхэн соогоо оруулба,
Хойноhоoнь хүнды зэд
хоолой оруулба.
Тэрэ һамган тэрэ хүнды
зэд хоолойгороо хэлэбэ:
«Тэндэ зуун басагад
байхадаа,
Тон адлихан басагад байха,
Тангадай хаанай
басаганай
Бэеһээнь һайхан
хоншуухан
Үнэр анхилжа ябаха,
Бэеыень тойроод, зүгы
Ниндэжэ ябаха,
тэрээгээрнь
Танихаш».—гэжэ хэлэбэ.
Һамгаяа, хуу юумыень
гаргажа хаяад,
Үглоониинь хаанайда
ошобо.
Ошохэдонь, бэшэ
элшэнүүд хуу
Ошоод байба. Хуу
доро-дорое
Нэжээд-нэжээдээр һайхан
Басагадые барижа абаад,
Тангадай хаанай басагые
Ташижа абаагүй байба.
Уран Тангаригай харахада,
Нэгэ басагые зүгы
тойрожо,
Һайхан үнэр анхилжа
байба.
Уран Тангариг танижа,
Хаанай басага татажа
гаргаба.
Тангадай хаан хэлэбэ:
Хэншье танибагүй, харин
Уран Тангариг танижа
Абаба гээшэ миниий басага.
Таанад эдэ барнһан,
Басагадаа абаад харигты
гэбэ.
Уран Тангариг зуун
элшэтэеэ
Хаанайнгаа басага
мордохуулба.
Уран Тангариг үлэжэ,
үнөөхи
Гэрэйнгээ ээзэн
һамгантай һууха болобо.
Байжа байһаар орон
нютагаа,
Гэртээ харинһайб гэжэ
ехэ һанаба.
Уран Тангариг
худалаар үбдэбэ.
Уран Тангариг нэгэ һуга
дороо миисгэйн млха
Үжөөжэ хэбэ,
Нэгэ һуга дороо мэриниий
мяха үжөөжэ хэбэ,
Уран Тангариг айхабтар
Үмхэй (үнэртэй) болобо.
Үмхэй болоходонь,
тэрэ һамганиинь
Аминдань гэр барижа
үгэбэ.
Тангадай хаан тэрээндэ
Эмшэнине асаржа,
эмнэхэ болобо.
Нэгэ эмшэн ерэбэ,
гэртэнь орохо
аргагүй үмхэй, газаа
байгаад,
Улаан утаһа оруулба.
Улаан утаһа үгэхэдөө,
Гараа уяад үгэ,
Һудалыеш үзэхэм гэнэ.
Уран Тангариг миисгэйн
Һабар уяад үгэбэ.
Эмшэнь хэлэнэ: «Хүнэй
Һудал бэшэ, араатын
Һудал»,—гэнэ. Тэрэнээ
юумэ мэдэнэгүй гээд,
Тангадай хаан ондоо
Эмшые асаруулба.
Баһа гэртэнь оронгүй,
Улаан утаһа оруулжа,
Хүлһөөнь уяад үгэ гэнэ.
Уран Тангариг тахнагай
Һабар уяад үгэбэ.
Тэрэнь хэлэбэ газаа
байгаад:
— Хүнэй һудал бэшэ,
Жэгүүртын һудал,—гэнэ.
Тангадай хаан хэлэнэ:
«Эдэмнай юуш мэдэхээ
Болоо хаям даа,—гэжэ.
Ондоо ехэ эмшые асарба.
Тэрэ эмшэнинь үмхэйш
һаань,
Уран Тангаригай гэртэ
оробо.
Ороод, гарайнь һудал
барижа үзэнэ:
«Шамда үбшэн үгы,—
Нэгэл бодолго һанаан
һанагдаад
байна»,—гэнэ.
Тангадай хаан Уран
Тангаригһаа
һурана: «Наһал эдэгэжэ
болоношг?»,—гэжэ.
Уран Тангариг хэлэнэ:
«Би үндэр уулын
оройгоор ябабал
Эдэгэхэб»,—гэнэ.
Арбан хүнөөр һахюулаад,
үндэр уулын
Оройгоор ябаоа.
Бүгын мяха, архи ехы
абаад
Ябаба, бүгынгаа мяха
эдеэд лэ,
Уһагүй газараар ябаба
Унданиинь ехээр хүрэбэ.
Архияа ууба, баран мэдээ
алдажа унашаба.
Уран Тангариг тэдэнээ
Хуу унагаагаад, гэртээ
ябаба.
Тэдэнэй мэдээ ороходо,
Уран Тангариг
үгы байба.
Тангадай хаан зурхай
зураба:
Ямар хүн мэдэбэб,
ханшан гэжэ
миниий басага абаашабаб?
Зурхайнь хэлэнэ:
«Эгээл дээрэ һүн
далай гэнэ,
Тэрээн доро түмэр уула
гэнэ,
Тэрээн доро уһан далай,
Уһан далай доро түмэр
түби
Түмэр түби доро, гал түби
Гал түби доро гурбан
шулуун уула
Тиимэ гурбан уулын доро,
Зэд хушуутай эмэ шүдхэр
Баигаад хэлэбэ»,—гэжэ
хэлэбэ.
Тангадай хаан, нимэ олон
Доодо түбиин доро
байгаад,
Ямар шүдхэр байха юм
Гэжэ уһа руу зурхайгаа
хаяба.
Зурхайнь хуудаһан хуу
хиндэжэ,
Тала уруу тараба,
нэгэ хуудаһа
абажа, нэгэ хонин эдибэ,
Хониной баруун дала
галдажа,
Юумэ үзэдэг болобо.
Уран Тангариг тиигэжэл
гэртээ
Харижа, басагаяа асаржа,
амар жаргаба

ГАТЫПОВА

1943 оной апрелиин 28-да
М. Алсыевһаа бэшэжэ абаа.

Амар Санаанай дуун

Элеэ шубуун мэтэ
Элиһэн Амар Санаан
Энхэ Амагаланай
сэрэгүүдээ
Тулаһан Амар Санаан.
Харабсар шубуун мэтэ
Хабталзаһан Амар Санаан
Амгалан хаанай
сагдаануудаа
Амархалдаһан Амар
Санаан...

Хулууша Дурбаан

Хулууша Дурбаанние
Хаанниинь ерэ гүүлөөб.
Хаан һураа:
«Ши, хулууша гүш даа?»,
«Хулуухал оиддаа»,
гэнэ.
— Үнөөрөө хулууша
болбоб,
Энэ шагаабартаа сөлөө
Табяад, стол дээрээ
Мүнгэн аяга шанагаа
Таяад, хажуудань
Лампа аһаагаад,
Түүнэй хажуудаа нихэйд
Һуухаб... түүниим
хулууша
Абааш даа,— гэжэ хаан
хэлэбэ.
«Тиихэб, хулуухаб»,
гэжэ
Дурбаан хэлэбэ.
Үдэшэлэн Дурбаан
Тиимэ үхээшэнэй
Хүүртэ ошоно.
Нэгэ һаяхан үхэһэн
Хүниие үргэлоод ерэбэ.
Хаанай шагаабарта
Ерээд харана.
Хаан булта юумэ
Табяад, нахяад һууна.
Шагаабарыень модоор
Соо сохёод, үнөохи
Үхэнэн хүнэйнгоо гар
Хингээд арбагашуулна.
Хаан гарыень таһа
Сабшаад хажаархиба.
Толгойень оруулаад
монсогошуулна.
Толгойень таһа сабшаба
хаан,
«Одоол Дурбаанние
алабаб даа»,—гэжэ
Хаан доторoо бодобо.
Тингэжэ һанаад, дахин
Хэн ерэхэ һэм гээд
Лампаа унтараагаад,
Хаан ошожо унташаба,
Хаанай унтаһан хойно
Дурбаан һэмээхонээр
Орожо, аяга шанагыень
Абаад ябашаба.
Хаанай хойто үглоонь
Бодоходо, аяга шанагань
Үгы байба.
Дурбаанайда ошоходо,
Дурбаан хаанай аяга
Шанагаһаа эдеэлжэ
Һууба. Тиигээд хаан
Дурбаанние ерэ гүүлэнэ.
«Зуун шара моридые
зуун хүноор
Сахюулнаб, түүниие
Хулуужа абааша,— гэжэ
Хаан Дурбаанда
хэлэбэ.
— Яаха һэм даа,
хулуухаб»,—гэжэ
Дурбаан хаанда хэлэбэ.
Шара моридоо дундаа
хаад.
Зуун хүн тойроод,
Байна. Нэгэ тахяа
Абаашаад, шара
моридойнь
Дунда табихадань,
Тэрэнь бархирба.
Тиихэдэнь шара моридууд
Бутараад харандаба.
Нэгэ шара моринень
Абаашаад Дурбаан
Алажархиба.
Һүүлдэнь Дурбаанайда
ошохедо,
Мяхаяа үлгэжэ,
Отолжо байба.

ЦЫБЕНДАШИЕВАГАЙ
бэшэжэ абаһан зохёол.

ХОРИДОЙ ҮБГЭН

Хоёр хара моритой,
Хорин хара хонитой
Хоридой үбгэн.
Хоридой үбгэнэй
Нэгэ хониниинь хурьгална.
Манихир малаан
Хурьга гаргаба.
Бага тэнгэри
Хоёр хирээ эльгээнэ.
Тэдэ хоер хирээнь
Хурьганай хоёр нюдэ
Ерээд тоншоно.
Хоридой үбгэн
Хоёр хирээе барижа,
Хоёр нюдыень
Малтаад табижархиба.
Хоёр хирээнь
Гэртээ ошожо:
«Яабаш-хээбэш.
Хоёр нюдэеэ абалайбди»,—
гэжэ бага тэнгэридээ
хэлэбэ.
Бага тэнгэри
Хоёр шоные эльгээбэ.
«Хоридой үбгэнэй,
Нэгэ һайн хара мори
барижа,
Эдеэд ерэгты» — гэжэ
Һайн харяа
Холо таояад,
Муу харяа
Аргамжаад байна
Хоридой үбгэн.
«Муу харяа
Талада табяад,
Һайн харяа
Газаагаа аргамжалаад
байна», — гэжэ шоно
Бодоод, муу харыень
барижа эдибэ.
Хоёр шонын арһые
Амидыгаар үбшөөд,
Хоридой үбгэн табиба.
«Яаһан, иинэн, юумши,
Арһагүй болобобди», —
гэжэ
Бага тэнгэридээ бусаба.
Бага тэнгэри өөрөө ерэхэнь,
Үбгэниие нэрьехэнь.
Үбгэн һайн харяа
Эмээллэжэ унаад,
зартагай
Номоо баряад, нэгэ болдог
Дээрэ баина.
Бага тэнгэри тэндэшье,
Эндэшье нэгэ болдог
Дээрэ нэрьежэ байна.
Үбгэн харбаа, бага
Тэнгэриин гэдэһые соо
Харбажархёо.
Бага тэнгэри ехэ
Тэнгэридээ ошоно.
«Гэдэнээ соо харбуулжа
Орхибоб», — гэжэ
Ехэ тэнгэри өөрөө
Ерэхэнь Хоридой
үбгэ

Соёлой һонин

БАЛЕДЭЙ ҮДЭШЭ

Баледэй үдэшэ һаяхан Буряадай оперо болон баледэй академическэ театрта үнгэргэгдэбэ. Энэнь ороной эл дэб хотонуудай хореографическа училищинуудые дүүргэжэ гараһан залуу хатаршадай бэлиг шадабариин харалга боложо дүүрэбэ.

Хэдэн жэлэй урда тээ Санкт-Петербургын хореографическа училищи түгэсхэһэн Светлана Эрдынеева манай театрта дүрбэн жэл ба хүдэлжэ байһан залуу монгол хатаршан Аюрзанын Батдэлгэр хоёр П. Чайковскийн «Нойрсожо байһан дангина» гэжэ баледһээ хэһэгые шадамар бэрхээр гүйсэдхэжэ, сугларагшадай зүгһөө нэрьемэ альга ташалгаар угтагдаа.

Залуу артистнууд Елена Протасова, Туяна Санжиева, республикын габьята артист Вячеслав Васильев гэгшэд «Гадаа далай ба субад эрдэнинүүд» гэһэн концертнэ номерые уян нугархайгаар хатаржа, харагшадай маг таалда хүртэбэ.

Француз композитор А. Аданай «Корсар» гэжэ балет хэдэн жэлэй туршада манай академическэ театрай тайзан дээрэ амжалтатайгаар табигдажа байдаг. Буряад Республикын арадай артистка Татьяна Муруева залуу артист Баатар Надмитов хоёр тус баледһээ хэһэгые харагшадай анхаралда табиба. Тиихэдээ гушаад жэлдэ хатаржа ябаһан Т. Муруева, тайзан дээрэ ажал ябуулгаа һаа эхилжэ байһан Б. Надмитов персонажнуудайнгаа рольдо орожо, энэ хэһэгые сог залитайгаар гүйсэдхэһэн байха юм.

Вероника Миронова, республикын габьята артист Менгелян Сат гэгшэд П. Рыбниковэй «Талаан мэдэг» гэжэ хатарһаа «Нохойн хоншоор» гэһэн хэһэгые соогтой хүхюунээр, шог ёгтотойгоор хатаржа, сугларагшадые баясуулаа.

Баледэй залуу солист Баярта Дамбаев, А. Аданай «Корсар» гэжэ баледһээ вариаци гүйсэдхэхэдөө, бэрхэ хатаршан болохо аргатай байһанаа гэршэлэбэ.

Удаань республикын арадай артистка Галина Батурина, габьята артист Вячеслав Васильев, Улаан-Удын хореографическа училищиин һурагшад тайзан дээрэ гаража, А. Глазуновой «Раймонда» гэжэ баледһээ хэһэгые жэгдэ һайнаар гүйсэдхэжэ, харагшадай халуун альга ташалгада хүртэһэн байгаа.

Морис Равелиин хүгжэмөөр найруулан зохёогдоһон «Сэсэг» гэжэ хореографическа миниатюрые Светлана Эрдынеева хатархадаа, ехэ ерээдүйтэй балерина байһанаа элирхэйлээ. Тэрэ найруулгын хүгжэмэй удхые гүнзэгыгөөр ойлгожо, үйлыень шадамар бэрхээр харуулна. Света үндэр сэбэр бэетэй, тэрэнэй хүл, гарай хүдэлсэ, эршэ дэлисэ охитой, үргэн дэбисэтэй байна. Юрэдөөл, бэлигтэй бэрхэ олон хатаршадые һурган бэлдэдэг алдар суута Санкт-Петербургын хореографическа училищи дүүргэһэн С. Эрдынеева саашадаа улам эдэбхитэйгээр, оролдосотойгоор хүдэлбэл, прима балеринэнүүд Лариса Сахьянова, Ольга Короткова, Екатерина Самбуева гэгшэдые халажа абаад, Буряадай баледэй нэрэ хүндые дээшэлүүлхэ аргатай гээд тэмдэглэлтэй.

Монгол хатаршан А. Батдэлгэр «Арбан хоёр жэл» гэһэн хүүгэдэй балет бэшэһэн юм. Мүнөө тэрэ «Инагдуранай абьяас» гэһэн хатарай сюжетын хүгжэм зохёогоод, найруулан табиба. Людмила Кондратьева, Дмитрий Брыков энэ сюитые түрүүшынхээ гүйсэдхөө.

Хатарай үдэшын хоёрдохи хубида суута француз композитор Шарль Гуногой «Вальпургиин һүнин» гэжэ нэгэ акттай балет табигдаба. Эндэ В. Васильев, Л. Кондратьева, Г. Батурина гэгшэд зүжэгэй гол рольнуудта шадамар бэрхээр наадажа, танхим соо һуугшадай үндэр сэгнэлтэдэ хүртэһэн байха юм.

Нигэжэ баледэй үдэшэ залуу наһанай, эршэ хүсэнэй, хатарта дуратайшуулай ёһотойл һайндэр боложо, аха үсын хатаршадые дэмжэжэ абаха залуу халаанай ургажа байһые үшөө дахин гэршэлбэ.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

Танилсагты: шэнэ нэрэнүүд

АЯЛГА ХҮГЖЭМЫНЬ АРАДАЙ БОЛОН ТОДОРОГ ЛЭ!

БОРБОЕВ Агваан Доржиевич Шэтын областийн Тэрэбхээн тосхондо 1969 ондо түрөө. 1986 ондо Дээдэ-Хэжэнгын дунда һүргуули дүүргэһэнэйнгээ удаа Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институдай физико-математикын факультет дүүргээ. Улаан-Удэ хотын буряад гимназида багшалаа. Залуу композитор Д-Х. Цынгуевагай, Д. Очировай, В. Нимаевагай, Т. Гомбожаповай шүлэгүүдтэ хүгжэм бэшээ. «Сагаан һара-94» гэһэн телефестивалиин лауреат. «Тэнгэри» студиин дуушан. Һайн дураараа хүгжэм бэшэгшэдэй республиканска 1-дэхи конкурсдо хабаадаа.

ХАМАЕВ Баяр Булатович Яруунын аймагай Инсэнгэ тосхондо 1967 ондо түрөө. 1984 ондо Инсэнгын дунда һүргуули дүүргээ. Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институдта заочноор һурана. Улаан-Удэ хотын 47-дохи һүргуулида физкультура заана. «Наһанай зүргэ», «Хүгшэн багшын захяа», «Залуушуулай дуун» гэһэн дуунуудаараа мэдээжэ болохой. Баяр Хамаев элдэб үеын поэдүүдэй шүлэгүүд дээрэ дуу зохёоно. Эстрадын дуунай залуу гүйсэдхэгшэдэй 1993 оной лауреат. Һайн дураараа хүгжэм бэшэгшэдэй республиканска 1994 оной конкурсын дипломант.

ШОЙЖОНИМАЕВ Цэрэн Дашиевич Хэжэнгын аймагай Үлзытэ тосхондо 1966 ондо түрэһэн юм. Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда һүргуули 1982 ондо дүүргээ. БГПИ-гэй буряад хэлэ, бэшэгэй факультет 1992 ондо түгэсхөө. Дээдэ һүргуулида һуража ябахадаа, шүлэгүүдые, хүгжэм бэшэжэ эхилээ һэн. Буряад дуунуудай суглуулбаринуудта, аймагай болон республикын һонинуудта дуунуудынь хэблэгдэнхэй. Һайн дураараа хүгжэм бэшэгшэдэй республиканска конкурсын 1994 оной лауреат. Телерадиокомпаниин «Республикын һонинуудай» редактораар мүнөө үедэ хүдэлнэ. «Түрүүшын дуран», «Аба, эжын үреэлээр», «Үлзытэмнай», «Тэнгэриин долоон үбгэд», «Хабарай үдэшэ ерэхэлби», «Талын харгы», «Шамайгаа бишни үгылнэб» гэһэн дуунуудынь мэдээжэ болохой.

БАТОДОРЖИЕВ Баяр Владимирович 1962 ондо Хэжэнгэ тосхондо түрөө. Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ дунда һүргуули 1979 ондо дүүргээ. 1977 ондо Хэжэнгын хүүгэдэй хүгжэмэй һүргуулиин баяанай класс түгэсхэһэн юм. Томскын үрэнэй университедэй радиофизикын факультет 1984 ондо дүүргэһэн байгаа. 1985 онһоо «Уряал», «Тоонто» гэһэн фольклорно ансамбльнуудта ябана. Монгол орондо, Эрхүүгэй, Шэтын областьнуудаар гастрольдо ябалсаһан юм. Һайн дураараа хүгжэм бэшэгшэдэй 1984 ондо Тувада болоһон семинарта хабаадаһан юм. Республикын мэдээжэ, залуу поэдүүдэй шүлэгүүдтэ хүгжэм бэшэнэ. «Аба, эжыдээ», «Хуби заламни», «Инагни, хаанабши?» «Алтанхан дэлхэй дээрэ гансаханши» гэһэн дуунуудынь зондо нилээд мэдээжэ болонхой. «Буряад Республикын соёлой габьята хүдэлмэрилэгшэ» гэһэн нэрэ зэргэдэ 1993 ондо хүртөө. Һайн дураараа дуу бэшэгшэдэй 1994 оной конкурсын лауреат.

ДАМИРАНОВ Нүрбэ Найданович 1958 ондо Сэлэнгын аймагта түрөө, 1978 ондо Улаан-Удын хүгжэмэй училищи дүүргээ. Дүрбэдэхи курсда һуража ябахадаа, композитор Ю. Ирдынеевэй хүтэлбэри доро хүгжэм зохёолгын нюусануудтай танилсаа. 1-дэхи интернат һүргуулида, «Байгалай долгинуу» гэһэн ансамбльда хүдэлмэрилөө. М. Мусоргскийн нэрэмжэтэ Ураалай гүрэнэй консерваториндо хүгжэм зохёолгын Л. И. Гуревичэй класс дүүргэһэн юм. 1988 ондо консерватори дүүргэһэнэйнгээ удаа радиокомитедэй хүгжэмэй редакцида, Улаан-Удэ хотын соёлой таһагта хүдэлмэрилөө. Мүнөө үедэ «Байгал» ансамблиин үрэнэ һайханай хүтэлбэрилэгшэ. Мэргэжэлтэ композиторнуудай дунда үнгэргэгдэһэн 1992, 1993 онуудай конкурснуудай лауреат. «Зунай найр» гэһэн оратори, «Наран» гэһэн симфоническа поэмэ болон бусад зохёолнуудые бэшэнхэй. Россин Композиторнуудай холбооной гэшүүн.

Үнгэрһэн долоон хоногой гарагай табанай үдэшэ Буряадай гүрэнэй филармониин танхим соо «Буряад эстрадын дуунууд» гэһэн шэнэ суглуулбаринн хэблэлнээ гараһан ушарта, залуу композиторнуудай зохёолнуудта зорюулагдаһан үдэшэ эмхидхэлэй үндэр хэмжээндэ боложо үнгэрбэ. Буряад орон соогоо мэдээжэ боложо ябаһан мэргэжэлтэ бэшэ залуу композиторнууд Агваан Борбоевой, Баяр Хамаевай, Цэрэн Шойжонимаевай, Баяр Батодоржиевай, Нүрбэ Дамирановай һүүлэй үедэ бэшэһэн дуунууд эндэ эзэлээ.

Аялга дуунуудай эзэлхын урдахана энэ үдэшые хүтэлбэрилэгшэ «Байгал» ансамблиин дуушан Жаргал Бадмацыренов залуу композиторнуудые харагшадтай танилсуулаад, хэблэлэй, полиграфийн комитедэй таһагые даагша Светлана Цыденовна Сониевае, энэ суглуулбариие согсологшо Мария Доржиевна Жигжитовае гайзан дээрэ урижа, үгэ үгэбэ.

— Дэлгүүрэй харилсаанай эхин шатын үедэ соёлой гуламтанууд айхабтар орёо байдалда оронхой. Һүүлэй үедэ хэблэлэй эмхинүүд мүнгэнэй тала хаража, элдэб алуур, бэшэшье һүйдхэлтэ ушарнууд тухай номуудые олондо тон үнэтэйгөөр дурадхадаг болонхой гээшэ ааб даа. Бэлигтэй залуушуулаа энэ хүшэр үедэ али болохоор дэмжэхэ, тэдэнэй зохёолнуудые олондо мэдээжэ болгохо талаар анхаралаа хандуулха ёһотойбди. Хэрэгэймнай эхин энэ суглуулбари болобо гээшэ. Он жэлэй үнгэрхэ бүри арадайнмнай дундаһаа бэлигтэй залуушуул улам олоор ургажа, хүнэй зүрхэ сэдьхэл уяруулма һайхан зохёолнуудые бэшэжэ байхатнай болтогой,—гээд Светлана Цыденовна Сониева үгэсэ дүүргэбэ.

Удаань энэ номые согсолборилжо, хэблэһэн Мария Доржиевна Жигжитова үгэ хэлэбэ:

Энэ суглуулбарида оруулагдаһан дуунууд арадай болотороо олоной дунда мэдээжэ болог лэ,— гэжэ залуу нүхэдөө үреэгээд, Гунга Чимитов Владлен Пантаев хоёрой «Үнгын голой дангина» гэһэн олондо мэдээжэ дуу гүйсэдхэбэ.

Удаань хүгжэм дуута концерт эхилбэ. Залуу композиторнууд Агваан Борбоев, Баяр Хамаев, Баяр Батодоржиев гэгшэд өөһэдынгөө бэшэһэн дуунуудые гүйсэдхэжэ, эстрадна дуунда дуратайшуулай һайшаал магтаалда хүртэбэ. Энэ концертдэ «Байгал» ансамблиин дуушад Дымбрын Ринчинова, Сэдэб Банчикова, Жаргал Бадмацыренов, хуршан Надежда Жигжитова, «Тэнгэри» студиин дуушад Елена Антонова, Андрей Чимитдоржиев, Жаргал Раднаев, «Сагаалган-95» гэжэ телевизионно конкурсын харагшадай һайшаалда хүртэһэн Арюуна Зугдырова, залуу дуушан Владимир Бухаев гэгшэдһээ гадна, Дымбрыловтэнэй гэр бүлын ансамбль энэ үдэшэдэ эдэбхитэйгээр хабаадажа, эхилэн бэшэгшэдэй дуунуудые гүйсэдхэһэн, олоной һайшаал магтаалда хүртэһэн байна.

Зүүн Сибириин соёлой институдай профессор Николай Данилович Хосомоев, СССР-эй арадай артист Дугаржаб Цыренович Дашиев тайзан дээрэ гаража, залуу нүхэдтөө зохёохы ажалдань амжалтануудые хүсөөд, эдэ дуунуудыетнай бага, ехэгүй зон дуулажа ябаг лэ гээд үреэбэ. Буряадай телерадиокомпаниин «Баян талын аялгын» редактор Наталья Цырендоржиевна Дымбылова үгэ абажа, шэнэ зохёолнуудыетнай мэдээжэ болгохо талаар тусхай дамжуулга үнгэргэхэбди гээд найдуулаа.

Хабарай хагсуу саг байбашье, энэ үдэшэ залуу композиторнуудта баглаа сэсэгүүд олоор барюулагдаа.

Буряадай эстрадын саашанхи хүргэлтэдэ өөр өөрын онсо һуури эзэлхэ композиторнуудай, дуушадай яһала олон байһые энэ концерт гэршэлбэ. Шэхэнэй дулнирмэ абяатай, шуяла шурхираатай баруунай эстрадын замые залуу нүхэднай бү дабтаг лэ.

Д. ХУБИТУЕВ.

Зуһаландаа газарай эдеэ ургуулагшадта

ТОПИНАМБУР

Һүүлэй жэлнүүдтэ зарим зон зуһаландаа, гэрэйнгээ хорёо соо наран сэсэгшүү гухэлтэй олон шара сэсэгтэй ургамал таридаг болонхой. Энээнние топинамбур, али «газарай груша» гэжэ нэрлэдэг.

5—6 жэлэй үедэ олон курналнуудта бэшэгдэһые харахада, хүнэй бэе махабадада ехэ туһатай юм гэжэ хоологдодог. Иланганя саахар ехэтэй болоһон зондо (диабет) һайн.

Энэ ургамал ямаршье хурьһэтэй газарта ургадаг. Зөөлэн газарта тарихада, ехэ томо, арбагар, олон тархитай хартаабхада адли болонхой, эшэнээ холошог ургаһан байдаг. Уһабтар, үтэгжүүлгэ ехэтэй газарта тариһан хартаабха шэнги. Шанахада, хальһаниинь бэлээр хуулагдадаг. Амтаниинь жэгтэйшэг шэнжэтэй, тезд эдижэ боломоор. Харин гансата ехээр эдижэ огто болохогүй. Эдидэг хартаабхынгаа хэмжээнэй табанай нэгэ хубине эдихэдэ таарамжатай.

Газар соо мууданүй үбэлжэдэг. Хабартаа газарай һаа гэдэжэ байхада малтаад, салат хэхэдэ, ехэ һайн, хоморой, витаминтай хоол болодог.

Газетэнээ буулгаһан иимэ рецепт бии: 1 яблока, 2 томо топинамбур, 1 һонгино; эдээниие жэжэ болотор хэршээд, 1 стакан дараһан капуста, 3—4 халбага ургамалай тоһо хэжэ бултыень худхаха.

Шанаад, шанаһан хартаабхатай холёод, жаахан тоһондо шараад эдихэдэ, яһала зохид.

Б. БАТУЕВА.

«БУРЯАД ҮНЭН» ГАЗЕТЫН ШАНДА ХҮРТЭХЫН ТҮЛӨӨ ЗАНШАЛТА 49-дэхи УРИЛДААНАЙ ДҮРИМ

«Буряад үнэн» газетын шангуудта хүртэхын түлөө, мүн Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда түйлагдаһан Иналтын 50 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хүнгэн атлетикын урилдаан байгша оной майн 2-то заншалта ёһоор үнгэргэгдэхоор хараалагдаба. Хабаадагшадай жагсаал-парад үглөөнэй 10 час 30 минутада Соведүүдэй талмай дээрэ эхилхэ юм. 11 сагһаа «Бурятгеология» гэжэ үйлэдбэрийн нэгэдэлэй байшангай дэргэнээ старт үгтэхэ. Бүлэг бүлэгэй яажа урилдаха байһашинь судьянарай зүблоон дээрэ тодорхойлогдохо болоно.

1-дэхи бүлэг—юһэн жэлэй һургуулинууд—10 басагад;

2-дохи бүлэг—юһэн жэлэй һургуулинууд —10 хүбүүд;

3-дахи бүлэг — тусхай һургуулинууд—10 басагад;

4-дэхи бүлэг—тусхай һургуулинууд—10 хүбүүд;

5-дахи бүлэг—дунда һургуулинууд—10 басагад;

6-дахи бүлэг—дунда һургуулинууд—10 хүбүүд;

7-дохи бүлэг— техническэ мэргэжэлэй училищинууд — 10 басагад;

8-дахи бүлэг— техническэ мэргэжэлэй училищинууд — 10 хүбүүд;

9-дэхи бүлэг — техникумүүд—10 басагад;

10-дахи бүлэг— техникумүүд—10 хүбүүд;

11-дэхи бүлэг— предприятинууд болон эмхи зургааануудай физкультурын эхин коллективүүд —10 эхэнэрнүүд;

12-дохи бүлэг — предприятинууд болон эмхи зургааануудай физкультурын эхин коллективүүд—10 эрэшүүд;

13-дахи бүлэг — дээдэ һургуулинууд —10 басагад;

14-дэхи бүлэг—дээдэ һургуулинууд—10 хүбүүд.

Техникумүүд болон дээдэ һургуулинуудай бүлэгүүдтэ гансал үдэрэй отделениүүдэй факультедүүдэй һурагшад, студентнэр хабаадаха юм.

1—4-ДЭХИ БҮЛЭГҮҮДТЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ УРИЛДААНАЙ ШАТАНУУД

I шата—190 метр —«Бурятгеология» нэгэдэлэй байшанһаа старт абажа, Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр доошолоод, «Прогресс» кинотеатр хүрэтэр.

II шата—230 метр—«Прогресс» кинотеатрһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Байгаалиин музей хүрэтэр.

III шата—290 метр — Байгаалиин музейһээ Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Байгал» журналай редакци хүрэтэр.

IV шата—310 метр — «Байгал» журналай редакциһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Советскэ районой Пионернүүдэй байшан хүрэтэр.

V шата—150 метр—Пионернүүдэй байшанһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Банзаровай нэрэмжэтэ үйлсын Пионернүүдэй сэсэрлиг хүрэтэр.

VI шата—150 метр—Пионернүүдэй сэсэрлигһээ Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр гэдэргээ Советскэ районой Пионернүүдэй байшан хүрэтэр.

VII шата—310 метр — Пионернүүдэй байшанһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Байгал» журналай редакци хүрэтэр.

VIII шата—290 метр — «Байгал» журналай редакциһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Байгаалиин музей хүрэтэр.

IX шата—230 метр—Байгаалиин музейһээ Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Прогресс» кинотеатр хүрэтэр.

X шата — 190 метр — «Прогресс» кинотеатрһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Бурятгеология» нэгэдэл хүрэтэр—финиш.

5—14-ДЭХИ БҮЛЭГҮҮДТЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ УРИЛДААНАЙ ШАТАНУУД

I шата—530 метр—«Бурятгеология» нэгэдэлэй байшанһаа старт абажа, Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Ербановай нэрэмжэтэ үйлсэдэ хүрэжэ, эүүн тээшээ годироод, «Байгал» гостиницаһаа хойшоо годиржо, Буряад Республикын Правительствын болон Улаан-Удэ хотын захиргаанай байшангуудай хажуугаар үнгэроод, Сүхэ-Баатарай нэрэмжэтэ үйлсэдэ хүрөөд, баруун тээшээ годироод, Буряад Республикын Президент болон Арадай Хуралай байшанһаа урагшаа эрьежэ, Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Бурятгеология» үйлэдбэрийн нэгэдэлэй байшан хүрэтэр.

II шата—420 метр—«Бурятгеология» нэгэдэлһээ Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр доошолоод, Байгаалиин музей хүрэтэр.

III шата—290 метр—Байгаалиин музейһээ Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Байгал» журналай редакци хүрэтэр.

IV шата—310 метр — «Байгал» журналай редакциһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Советскэ районой Пионернүүдэй байшан хүрэтэр.

V шата—150 метр —Пионернүүдэй байшанһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Банзаровай нэрэмжэтэ үйлсэдэхи Пионернүүдэй сэсэрлиг хүрэтэр.

VI шата—150 метр—Банзаровай нэрэмжэтэ үйлсэдэхи Пионернүүдэй сэсэрлигһээ Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр гэдэргээ Советскэ районой Пионернүүдэй байшан хүрэтэр.

VII шата—310 метр—Советскэ районой Пионернүүдэй байшанһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Байгал» журналай редакци хүрэтэр.

VIII шата —290 метр — «Байгал» журналай редакциһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Байгаалиин музей хүрэтэр.

IX шата —230 метр — Байгаалиин музейһээ Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Прогресс» кинотеатр хүрэтэр.

X шата —510 метр — «Прогресс» кинотеатрһаа Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр Ербановай нэрэмжэтэ үйлсэ хүрөөд, эүүн тээшээ годироод, «Байгал» гостиницаһаа хойшоо годиржо, Буряад Республикын Правительствын болон Улаан-Удэ хотын захиргаанай байшангуудай хажуугаар үнгэроод, Сүхэ-Баатарай нэрэмжэтэ үйлсэдэ хүрөөд, баруун тээшээ годироод, Буряад Республикын Президент болон Арадай Хуралай байшанһаа урагшаа эрьежэ, Ленинэй нэрэмжэтэ үйлсөөр «Бурятгеология» үйлэдбэрийн нэгэдэлэй байшан хүрэтэр.

Эндэһээ доошолоод, «Бурятгеология» нэгэдэлэй байшан хүрэтэр—финиш.

ШАГНАЛНУУД

Бүлэг бүхэндэ илажа гараһан команда дамжуулгын кубогаар, I шатын дипломоор шагнагдаха. Удаадахи һуури эзэлһэн командануудта хоёрдохи, гурбадахи шатын дипломууд барюулагдаха юм. Мүн 5—7 ба 7—14-дэхи бүлэгүүдтэ урилдажа, түрүүшын шатада эгээл һайн саг харуулһан хүбүүд, басагад Буряад Республикын Залуушуулай хэрэгүүдэй, туризмын, физкультура болон спортын талаар гурэнэй комитедэй тусхай шангуудта хүртэхэ юм.

Судейскэ коллегиин суглаанда тогтоогдоһон түхэл шэнжэтэй мэдүүлгэнүүдээ бариха. Суглаан байгша оной апрелиин 27-до хэблэлэй байшангай конференц-зал соо (Һаландаришвилиин нэрэмжэтэ үйлсэ, 23) үнгэргэгдэхэ. 1—6-дахи бүлэгүүдэй түлөөлэгшэдэй суглаан —16 час 30 минутада, бусад бүлэгүүдэй суглаан 17 часһаа эхилхэ.

Эмхидхэлэй комитет.

Спорт — Спорт — Спорт

ДЭЛХЭЙН ЧЕМПИОНАДТА ХАБААДАБА

Кроссой урилдаагаар дэлхэйн түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Великобританиин нийслэл Лондоноо хойшоо 300 мэдоной зайда оршодог Дарем хотодо болобо. Дэлхэйн 50 гаран ороной 400 шахуу хүрдан сүлхэ хүнгэн атледүүд энэ жэлэй мүрысөөндэ хабаадаһан байгаа.

Эрэшүүл хубинн тоосоогоор мүрысэбэ. Эндэ Кениин, Эфиопиин, Мароккын болон бусад оронуудай команданууд һайн һорилго бэлэдхэлтэй байжа, түрүү һуриннуудые эзэлээ. Россин суглуулагдамал командын бүрдэдэ манай республикын хоёр хүбүүд — улаасхоорондын классай спортын мастернууд, Буряадай багшанарай институдай оюутан Сергей Федотов, Улаан-Удын гарнизоной сэрэгэй алба хаагша Юрий Чижов гэгшэд орожо, урилдаанай харгы дээрэ гараба. Тиихэдээ С. Федотов 12 километрэй зайе 35 минута 54 секунда соо гаталжа, 247 хабаадагшад сооноо 49-дэхи һуури эзэлбэ. Сэхыень хэлэхэдэ, ороной суглуулагдамал командын тренернүүд энэ үрэ дүнгыень яһала һайн гэжэ тоолоно. Ю. Чижов тэрээнһээ ороидоол 25 секундаар гартабашье, 80-дахи һуури эзэлээ.

Эхэнэрнүүдэй дунда командна болон хубиин мүрысөөн үнгэргэгдэһэн байха юм. Кениин, Эфиопиин, Румыниин, Японой, США-гай команданууд түрүү һуриннуудые эзэлээ. Россин эхэнэрнүүдэй команда зургаадахи һуурида гараба. Манай улаасхоорондын классай спортын мастер Наталья Соломинская 150 эхэнэрнүүд сооноо 32-дохи һуури эзэлжэ, командадаа шухала очконуудые асарһан байха юм.

Манай корр.

АЛДАРТА ҺОРИГШЫН ХҮНДЭЛЭЛДЭ

Манай Буряад орондо үхибүүдэй дунда шатар наада хүргжоолгэдэ ехэ хубитаяа оруулһан Александр Михайлович Игумновай дурасхаалда зорюулагдаһан мүрысөөн эдэ үдэрнүүдтэ Улаан-Удэ хотын Октябрьска районой Хүүгэдэй уран бэлигые хүргжоолгын байшан соо боложо байна. 18 командын 120 гаран эдир шатаршад энэ заншалта мүрысөөндэ хабаадана. Кемеровскэ областийн Прокопьевск, Шэтэ хотонуудһаа, Хэжэнгэнээ, Монголһоо эдир шатаршад айлшаар буунхай.

Дүрбэн нааданай һүүлээр Прокопьевск хотын хүбүүд, басагад 16,5 очкотойгоор түрүүлжэ ябана. ЛВРЗ-гэй команда тэдэнэрһээ 1,5 очкоогоор гартана. 14 очкотой Шэтын команда гурбадахи һуурида дабшана. Улаан-Удэ хотын хүүгэдэй уран бэлигэй байшангай болон «Урагшаа» команданууд тус тустаа 11 очкотой болонхой. Монголһоо ерэгшэд 11,5 очкотойгоор 6-дахи һуури эзэлнэ.

Л. ТИМУРОВ.

ЭДИР ХАЛААНАЙ ХАРАЛГА

«Сагаан тэргэ» гэжэ клубай шанда хүртэхын түлөө хүүгэдэй командануудай дунда шатараар Россин түрүү һуури эзэлхын түлөө XXV мүрысөөнэй хахад финалай нааданууд Улаан-Удэдэ боложо байна. Манай орон дотор шатарай түбүүд гэжэ тоологдодог Череповец, Тула, Екатеринбург хотонуудта нимэ мүрысөөн үнгэргэгдэнэ.

Россин түгэсхэлэй мүрысөөндэ хабаадаха эрхэдэ хүртэхын түлөө шалгараһан хоёр команда байгша оной нюнийн 21-һээ 30 болотор Курскда наадаха эрхэдэ хүртэхэ. Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй зоныи юрэнхы эрдэмэй һургуулинуудай, лицейнүүдэй, гимназинуудай 10 команда хабаадана. Дүрбэн хүбүүд, нэгэ басаган командын бүридэлдэ ороно. Тэдэнэр 1981 ондо гү, али хойшохи жэлнүүдтэ түрэһэн хүбүүд, басагад юм. Мүрысөөн швейцарска гуримаар долоон турта үнгэргэгдэнэ.

Улаан-Удын 35-дахи һургуулиин (тренерынь В. Ж. Цыренпилмаев), Хэжэнгын лицейн (тренерынь З. М. Ширапов) эдир шатаршад манай республикын нэрэ хүндые хамгаална. Егор Херненкин, Надя Цыдыпылова, Зорик Содбоев, Денис Борисов, Лена Фёдорова гэгшэд 35-дахи, Максим Одоев, Булат Аюржанаев, Солбон Дарибазарон, Аюр Бальжинимаев, Бэлигма Ламаханова гэгшэд Хэжэнгын лицейн нэрэ хүндые хамгаална.

Нэгэдэхи турта хэжэнгынхид алтайнхидтай наадахадаа, 0,5:4,5 тоотойгоор шүүгдэшоо. Эндэ Б. Аюржанаев Д. Павловтай тэнсэһэн байха юм. Улаан-удынхид Приморийн шатаршадта 2:3 тоотойгоор булигдаба. Эндэ Лена Фёдорова Соня Бедатай наадахадаа, түрүүшээр яһала һайн байдалтай байһан аад, алдуу гаргажа урагшагүйдэбэ.

Тренер Е. Д. Гук гэгшын һурган һорилгоор Бердск хотын эдир шатаршад Хабаровска хизаарай Николаевска-на-Амуре хотын түлөөлэгшэдые 3:2 тоотойгоор илаба. Абаканайхид новокузнецкынхидые 4:1 тоотойгоор булижа гараа. Петропавловск-Камчатский хотын эдиршүүл Эрхүүгэй областийн Киренск хотын спортсменүүдые 3,5:1,5 тоотойгоор шүүгээ.

Хоёрдохи турта барнаулайхид абаканайхидые 3:2 улаан-удынхид Киренск хотынхидые мүн лэ иимэ тоотойгоор шүүбэ. Хэжэнгынхид Новокузнецкын шатаршадтай тэнсээ. Бердск хотынхид Камчаткын түлөөлэгшэдые 4.5:0,5, Владивосток хотынхид Хабаровска хизаарай түлөөлэгшэдые 3,5:1,5 тоотойгоор булижа гараба.

Гурбадахи турта манай шатаршад урагшагүйдэбэ. Улаан-удынхид — Камчаткын түлөөлэгшэдтэ, хүдоогэй шатаршаднай Киренск хотын командада 1:4 тоотойгоор шүүгдээ.

Дүрбэдэхи турта манай команданууд уулзажа наадахадаа, тэнсэнэн байна. Барнаулайхид Приморийн хүбүүд, басагадые 3,5:1,5 тоотойгоор илаба. Камчаткын түлөөлэгшэдые 3:2 тоотойгоор илажа, урагшаа дабшаба. Хэжэнгынхид Хабаровска хизаарай эдиршүүлдэ 2:3 тоотойгоор шүүгдээ. Новокузнецкын команда Приморийн шатаршадые 4:1, абаканайхид улаан-удынхидые 4.5:0.5 тоотойгоор илаһан байха юм.

Тиигэжэ табан нааданай һүүлээр Барнаул болон Бердск хотонуудай эдиршатаршад түрүүлжэ ябана.

Т. ЛАМБАЕВ.

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т. В.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Манай адрес:

670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай — 2-50-96, приемныи — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-63-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай— 2-66-76, таһагууд, нийтын-политическэ— 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа —2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудэй—2-60-21 (даагшань), 2-57-63, олонниитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнуудэй—2-33-61 хэблэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда—3-42-19; Закаменскда—30-61, Баргажанда—91-6-40.

Һонинуудые гаргадаг «Бурятия» хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-23-67, вахта—2-67-95, 2-67-05.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 5185. Стереотипта тушаагдаһан саг: 21.40.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдээ. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Зак. № 62.